

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Süleymanov Məhəmməd Alı oğlu

(MAGİSTRANTIN A.S.A)

**“Aqroturizmin inkişaf problemləri”
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı : 060404. “İqtisadiyyat”

İxtisaslaşma : “Turizmin iqtisadiyyatı”

Elmirəhbər:

i.e.d., prof. Əlirzayev Ə.Q.

Magistrproqramının rəhbəri:

i.e.n., dos. F.Ə. Qurbanova

Kafedramüdiri:

i.e.d., prof. Əlirzayev Ə.Q.

BAKİ – 2018

MÜNDƏRİCAT

Giriş	3
Fəsil 1. Aqroturizmin mahiyyəti və əsas vəzifələri	7
1.1 Aqroturizmin sosial-iqtisadi mahiyyəti	7
1.2 Aqroturizmin inkişaf amilləri	14
1.3 Aqroturizmin təşkili və idarəetmə xüsusiyyətləri	18
Fəsil 2. Azərbaycanada aqroturizmin mövcud vəziyyətinin təhlili və ölçülməsi	26
2.1 Azərbaycanada aqroturizm potensialinin formalaşması	26
2.2 Aqroturizmin inkişafına dövlət dəstəyi	39
2.3 Aqroturizmin regionlarda təhlili	50
Fəsil 3. Azərbaycanada aqroturizmin inkişafının tənzimlənməsi	60
3.1 Dövlətin aqroturizm siyasəti və hüquqi bazası	60
3.2 Aqroturizmin stimullaşdırma mexanizmləri və təkmilləşməsi	65
3.3 Aqroturizmin inkişaf perspektivləri və sosial inkişaf	69
Nəticə və təkliflər	74
İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı	80

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Son dövrlərdə dünya ölkələrinin sürətli inkişafı ölkələrarası rəqabətə səbəb olmuşdur. Bəzi ölkələr iqtisadi inkişafı sırf olaraq təbii resursların çıxarılmasında, həmin resursların xammal kimi ixracında və ya həmin resurslardan əmtəələr istehsal edərək daha baha qiymətə xarici ölkələrə satmasında görür. Lakin bununla yanaşı, inkişaf etmiş ölkələrin mövcud praktikasını onu deməyə imkan verir ki, sabit iqtisadi-inkişafa nail olmaq üçün heç də təbii resurs amilindən istifadə həmişə gözlənilən nəticəni vermir. Çünki təbii resurs amili tükənən xarakter daşdığına görə bir müddət sonra həmin dövlətlərin digər dövlətlərdən asılılığı yarana bilər. Təbii resursuna güvənən dövlətlər içərisində daha çox neft ixrac edən ölkələr mövcud iqtisadi vəziyyətdə daha çox gəlir əldə etmək imkanına malikdirlər. Lakin dünya ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, qeyri-neft sahələrinə investisiya qoyuluşu və bu sahələrin həmin investisiya nəticəsində inkişaf etdirilməsi daha böyük iqtisadi səmərə verə bilər.

Qeyri-neft sahələri içərisində xüsusi çəkiyə malik olan sahələrdən biri də turizm sahəsidir. Turizm dedikdə, insanların gəzmək, görmək və istirahət etmək məqsədilə bir yerdən digərinə hərəkəti prosesi başa düşülür. Lakin turizm ifadəsinə bu qədər sadə yanaşmaq turizmin potensial inkişaf istiqamətlərinin qarşısını alan ən aktual məsələlərdən birinə çevrilmişdir. Turizm insanların kommersiya məqsədi daşımamaq şərti ilə sağlamlaşdırma, tanış olma, istirahət, idraki, idman, dini və iş-peşə məqsədilə daimi yaşadıqları ərazini tərk edərək digər ərazilərə müvəqqəti getmələri prosesidir. Onu da qeyd edək ki, son 20-25 ilin statistik göstəricilərinə nəzər salsaq görərik ki, turizm artıq insanları zəruri tələbatına çevrilmişdir.

Təbii-coğrafi potensial və mədəni-tarixi obyektlərlə yanaşı, kənd məntəqələrinin imkanlarından istifadə edilməsi əsasında da bu sahənin fəaliyyəti genişlənir. Kənd turizmi artıq çox sayda ölkədə turizm təsərrüfatının keyfiyyətinin yüksəlməsində əhəmiyyətli rol oynayır.

Kənd məskunlaşmasının üstün olduğu yerlərdə ətraf mühit insanlar tərəfindən müəyyən qədər az dəyişdirilmişdir. Ona görə belə ərazilərin təbii,

iqtisadi, həmçinin sosial-mədəni və s. potensialından əhalinin istirahətinin təşkili məqsədilə istifadə edilməsi imkanları böyükdür. Kəndlərin sosial-iqtisadi inkişafında, məntəqələr arasında əlaqələrin genişlənməsində, infrastruktur şəbəkəsinin yaradılmasında və regionların inkişafında onların rolunun artırılması vacibdir. Kəndlərdə təbiətin özünübərpa sisteminin təmin olunması belə ərazilərdən turizm sənayesinin inkişafı üçün istifadə imkanlarını artırır. Ona görə hazırda çoxsaylı ölkələrdə fəaliyyət göstərən xidmət sahələri və əlverişli təbii mühit kənd yerlərinə cəlb edilən turistlərin sayının artmasına şərait yaradır.

Aqroturizm sahəsi kəndlərin sosial-iqtisadi inkişafında, əhalinin yeni iş yerləri ilə təmin olunmasında, ərazilərin təbii-iqtisadi potensialından daha səmərəli istifadə edilməsində əsaslı əhəmiyyətli rol oynayır. Kənd turizminin inkişaf etdirilməsində əsas məqsəd regionların həm təbii-coğrafi, həm sosial-iqtisadi həm demoqrafik potensialından, həmçinin mədəni-tarixi abidələrindən istifadə olunması ilə bərabər , əhalinin dincəlməsi və sağlamlığının bərpasının təmin olunması, turizm sənayesində kəndlərin rolunun artırılması, bununla əlaqədar olaraq xarici turistlərin regionlara cəlb olunması və bu sahədən əldə olunan gəlirlərin yüksəldilməsidir.

Dissertasiya işinin metodu. İşin hazırlanmasında analiz və sintez, həmçinin induksiya ilə deduksiya metodlarından istifadə olunmuşdur. Belə ki, analiz metodu vasitəsilə mövzu bütöv şəkildə götürülmüş sonra isə fəsillərə bölünərək ayrı-ayrılıqda təhlil edilmişdir. Daha sonra sintez metodu ilə bu fəsillər iqtisadi sistemdə cəmləşdirilmişdir. İnduksiya metodu vasitəsilə tədqiqat işi barəsində iqtisadi faktlar əldə edilmiş, sistemləşdirilmiş və araşdırılmışdır. Daha sonra isə deduksiya metodunun istifadəsi vasitəsilə həmin əldə edilmiş faktlar əsasında həm nəzəri nəticələr, həm ümumi prinsiplər, bir sözlə əməli fəaliyyət üçün vacib tövsiyələr müəyyən edilmişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin əsas məqsədi aqroturizmin inkişaf istiqamətlərinin və onun inkişaf problemlərinin müəyyən

edilməsidir. Dissertasiya işi qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı əsas vəzifələri həyata keçirir:

- Turizm sahəsi əhatəli təhlil olunur;
- Aqroturizmin əsas xüsusiyyətləri təhlil olunur;
- Aqroturizm sahəsinin inkişafına yönələn dövlət proqramları əhatəli təhlil olunur;
- Aqroturizmdə idarəetmənin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri əhatəli şəkildə tədqiq olunur;
- Aqroturizmin inkişafının perspektivləri və sosial inkişafı təhlil olunur;
- Aqroturizmində inkişafına dövlət dəstəyi əhatəli tədqiq olunur.

Tədqiqat işinin predmeti və obyekt. Tədqiqat işinin predmetinin əsasında aqroturizmin əsas xarakterik xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsi, aqroturizm potensialının müəyyən edilməsi dayanır. Tədqiqat işinin obyektində isə Azərbaycan Respublikasında aqroturizmin inkişafının əsas istiqamətlərinin müəyyən olunması, eləcə də turizmin inkişafı sahəsində dövlətin həyata keçirmiş olduğu tədbirlərin müəyyən edilməsi dayanır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin əsas elmi yeniliyi aşağıdakılardan təşkil olunmuşdur:

- Aqroturizmin xarakterik xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsi istiqamətində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsinin zəruriliyi əhatəli tədqiq olunur;
- Aqroturizmdə idarəetmənin əsas xarakterik xüsusiyyətləri müəyyən olunur;
- Aqroturizmin idarə olunması sistemində sistemli yanaşmanın oynadığı rolun əhəmiyyəti təhlil olunur;
- Aqroturizmin davamlı inkişafına şərait yaradan sahibkarlıq fəaliyyətinə dövlət dəstəyinin əsas istiqamətləri müəyyənləşdirilərək əhatəli təhlil olunur;

Tədqiqat işinin informasiya bazası. Tədqiqat işinin informasiya bazasının əsasında “Turizm haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu, turizm

fəaliyyətinə dair digər qanunvericilik aktları, eləcə də bu sahəyə dair yerli və iqtisadi ədəbiyyatlar təşkil edir. Dissertasiya işinin yazılmasında internet informasiya ehtiyatlarının mövcud resurslarından da kifayət qədər istifadə edilmişdir.

İşin strukturu və həcmi. Dissertasiya işi hər biri üç sualdan ibarət olan üç fəsildən, girişdən və nəticə və təkliflərdən ibarətdir. Dissertasiya işinin yazılmasında 7 sxemdən, 5 cədvəldən və eləcə də 3 şəkildən istifadə olunmuşdur. Dissertasiya işinin sonunda tədqiqatın istinad edildiyi ədəbiyyat siyahısı təqdim edilmişdir.

FƏSİL I. AQROTURİZMİN MAHIYYƏTİ VƏ ƏSAS VƏZİFƏLƏRİ

1.1. Aqroturizmin sosial-iqtisadi mahiyyəti

Turizm cəmiyyətin inkişafı ilə formalaşmaqla, istirahət tələbatını ödəmək və əmtəə, xidmət tələbatının ödənilməsilə genişlənən tələbat növünə aiddir. Turizm mənəvi dəyər olmaqla, zövq əyləncə əhəmiyyəti kəsb edir. İnsanın fizioloji tələbatı və bu tələbatın ödənilməsi forması olaraq turizm səyahətləri meydana çıxır. Səyahət etmək turizmin meydana gəlməsi və onun iqtisadi əsasını yaradır. İnsan turizm subyekti olmaqla, turizm tələbatının daşıyıcısı kimi çıxış edir. Turizm tələbatı xüsusi fizioloji tələbat olmaqla insanın inkişafı və onun digər tələbatlarının ödənilməsi şəraitində meydana çıxır və formalaşır. Bu məqsədlə turizm şəraiti formalaşır. İnsanın maddi tələbatının ödənilməsi dərəcəsi onun pul vəsaitləri, ailə tərkibi və iş şəraiti turizmin tələbatı və onun ödənilməsi yollarını formalaşdırır. Turizm tələbatı maddi tələbatdan sonra meydana çıxır. Ona görə də o tarixi və iqtisadi şəraitlə formalaşır. İnsanın ərzaq və təkrar istehsal tələbatı ödənildikdən sonra onun mənəvi tələbat növü olan daha çox istirahət, səyahət və dünya görüşü ehtiyacları artır. Daha çox yeni dünya ilə tanışlıq, tələbatın dərk edilməsi, fiziki və zehni aşınmanın bərpası üçün ekoloji mühitə və istirahətin təşkilinə tələbat artır. Bu da turizm bazarının, turizm rəqabətinin və turizm gəlirlərinin kommersiya mənasını artırır. Turizmin maddi texniki bazası, onun fəaliyyəti kimi təşkili, bu sahədə kədr potensialının formalaşması və istifadəsi təsərrüfat fəaliyyəti kimi turizmin iqtisadi mənasını kompleks təsərrüfat dairəsi kimi qiymətləndirir. Turizm fəaliyyət dairəsi və hər hansı sosial rifah sahəsi kimi maddi əşya və funksional məna kəsb edir. Dünya iqtisadiyyatı, açıq iqtisadi əlaqələr, biznes mühiti və ixracat, idxal prosesləri, turizmin iqtisadi və təsərrüfat əlaqələr formalarını onun iqtisadi iradə etmə sahəsinin ərazi, sahə və funksional xüsusiyyətlərini formalaşdırır, turizmdə xidmət məhsulu əmələ gəlir. Bu isə özünün texnoloji xüsusiyyətlərini, maddi, maliyyə xüsusiyyətlərini formalaşdırır.

Turizm həyat üçün əsas tələbat növü olmayıb, insanın inkişafının və gəlirlərinin müəyyən səviyyəsində yaranır. Azərbaycanda turizm mühiti iqtisadi

inkişafla yanaşı formalaşır və genişlənir. Onun maddi və maliyyə bazası, dövlət himayəsi və idarə edilməsi zəruriyyətini yaradır. Azərbaycanda turizm inkişafı planlı təsərrüfat sistemində mərkəzləşdirilmiş resurslar hesabına inkişaf etdirilirdi və planlaşma obyektı kimi sahə statusuna malik idi. Müasir şəraitdə turizm sahəsi bazar tipli model əsasında inkişaf edir. Bu sahənin özünün iqtisadi cəhətdən səmərəli və kommersiya marağına uyğun idarə olunması zəruriliyi meydana çıxır. Beləliklə turizm iqtisadi sistemin, iqtisadi artımın və onun bölgü sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Turizm iqtisadiyyatı ümumi iqtisadi və sosial həyatın tərkib hissəsi olmaqla yanaşı, onun iqtisadi əsasını ümumi daxili məhsul, büdcə gəlirləri və əhalinin sahibkarlıq fəaliyyəti təşkil edir.

Turizm sahəsi insanların gündəlik həyatına getdikcə daha da çox daxil olan bir prosesdir. Turizm indiki dövrdə millətlərin həyatının bütün hissələrinin beynəlmilləşdirilməsi nəticəsində vacib hala gəlmiş şəxsiyyətlərarası ünsiyyət, həm siyasi, həm iqtisadi, həm mədəni əlaqələrin əsas vasitəsi, bunlarla yanaşı ayrı-ayrı insanların asudə vaxtlarının istifadə edilməsinin mühüm forması olmuş bir fəaliyyət istiqaməti kimi təsəvvür edilir. Turizm əhalinin yaşayış və iş yerlərindən rahat hərəkət etmələrini və bu vaxt əmələ gələn tələbatların ödənilməsi məqsədilə xidmətlər sferasını özündə cəmləşdirir. Turizmə hər bir insan qayğı göstərməlidir. O bununla bərabər müasir cəmiyyətin həyat keyfiyyətinin mühüm amilidir. Buna görə də ayrı-ayrı hökumətlər cəmiyyətin bütün digər zəruri tələbatları və fəaliyyət istiqamətləri ilə bərabər turizmin ahəngdar inkişafı üçün zəmin yaratmalıdır.

Müasir dövrdə turizm iqtisadiyyatın əsas bir faktoruna çevrilmişdir. Buna görə də biz ona ancaq səyahət və istirahət etmək vasitəsi kimi baxa bilmərik. Turizm, daha geniş olaraq, insanın səyahət zamanı müşahidə etdiyi hadisələrin məcmusudur.

Turizmin bir neçə növü vardır. Həmin növlərə əsas olaraq aşağıdakıları aid etmək olar: [7]

- Macəra turizmi. Macəra turizmi son dövrlərdə yaranıb formalaşmağa başlamış turizm növüdür. Macəra turizmi dedikdə, insanların uzaq məsafələrə- dağların zirvələrinə, dənizlərin dibinə.

Antarktidaya səfər etməsi kimi adrenalin dolu hərəkəti başa düşülür. Son dövrlərdə öz ekzotik təbiəti ilə Yeni Zelandiya, Avstraliya, Antarktida turistlərin daha çox getdikləri yerlər siyahısına daxil olmuşdur.

- Aqroturizm. Aqroturizm dedikdə, insanların kənd yerlərində istirahətini nəzərdə tutan turizm növü başa düşülür və kənd təsərrüfatının sənayedən daha çox inkişaf etdiyi ölkələrdə daha aktual olan turizm növüdür.
- Tibbi turizm. Tibbi turizm dedikdə, insanların tibbi xidmət almaq və eyni zamanda da istirahət etməsini nəzərdə tutan turizm növüdür. Belə turizm məkanlarına Çexiyanı, Ukraynanı, Gürcüstanı, hətta Azərbaycanı da misal göstərmək olar.
- Ekskursiya. Turizmin bu növü daha çox tarixi abidələrlə zəngin olan ölkələrə insanların axınını nəzərdə tutan turizm növüdür. Belə turizmin inkişaf etdiyi ölkələrə Türkiyəni, Yunanıstanı, Misiri və digərlərini misal göstərmək olar.
- İdman turizmi. İdman turizmi dedikdə, adından göründüyü kimi idman yarışlarının keçirilməsi ilə əlaqədar olaraq insanların bir yerdən başqa yerə köç etməsini nəzərdə tutan turizm növüdür.
- Ekoturizm. Başqa bir adı isə təbiət turizmidir. Ekoloji cəhətdən təmiz olan bölgələrə insanların axınını təmin edən turizm növüdür.

Elmi işdə turizmin növləri arasında aqroturizm daha geniş tədqiq olunmuşdur.

Kənd ərazilərinin turizm sənayesində istifadə olunması əsasında aqroturizm fəaliyyəti ildən ilə genişlənir. Aqroturizm indi xeyli sayda ölkələrdə turizmin inkişafında mühüm yer tutan sahələrdən biridir.

Aqroturizm kəndlərin və kənd təsərrüfatının inkişafında, sosail-mədəni xidmət sahələrinin yaradılmasında, əhalinin məşğulluq vəgəli səviyyəsinin yüksəldilməsində əhəmiyyətli dərəcədə rol oynayır.

Aqroturizmin iqtisadi əhəmiyyəti kifayət qədər yüksəkdir. Belə ki, son illər ərzində aqroturizmin inkişafı və qəbul edilən turistlərin sayına görə bu sahənin inkişaf etdiyi regionlar iqtisadi cəhətdən kifayət qədər yüksək inkişaf etmişlər.

Aqroturizmin inkişaf etdirilməsi eyni zamanda da regionların coğrafi mövqeyi və əlverişli təbii şəraitdən də asılıdır.

Aqroturizmin inkişafı regionlarda işsizliyin azalması, infrastrukturun yaradılması və təkmilləşdirilməsini, həmçinin, həmin regionun inkişafını sürətləndirir. Aqroturizm gəlirləri regionların inkişafında, tarixi abidələrin qorunub-saxlanılmasında, əhalinin yaşayış səviyyəsinin yüksəldilməsində mühüm rol oynayır. Aqroturizmin inkişafı, əsas da də beynəlxalq turizm ölkəyəvalyuta daxil olmasını təmin edən faktorlardandır.

Aqroturizmin sosial-iqtisadi cəhətdən mahiyyəti və onun ölkə iqtisadiyyatında oynadığı rol, perspektiv istiqamət olmaqla yanaşı daha da çox iqtisadi artımla müşahidə olunur. Turizm layihələrinin tərtib olunması və onların maliyyələşməsi həm yerli, həm də xarici investisiyaların və beynəlxalq korporasiyaların cəlb edilməsi yolu ilə daha da geniş vüsət alır. Bu da kənddə yoxsulluğun azaldılmasında, kənd əhalisinin məskunlaşmasında, yeni iş yerlərinin açılmasında və xırda sahibkarlıq fəaliyyətinin stimullaşmasında öz əksini tapır.

Aqroturizm mədəniyyət və ekologiya nöqtəyi-nəzərindən də əhəmiyyətli rol oynayır. Kəndlərin iqtisadi və sosial bazasının möhkəmləndirilməsində, regionlarda əhalinin məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsində aqroturizmin imkanları genişdir. Aqroturizm təsərrüfatının fəaliyyət istiqamətlərinin əsas iqtisadi əhəmiyyətlərindən biri də kəndlərdə əlavə gəlir mənbəyinin yaradılmasından və kəndlərdə yeni iş yerlərinin açılmasından ibarətdir.

Nəticədə kəndlərdə yoxsulluq səviyyəsi nisbətən aşağı düşür, əhalinin yaşayış səviyyəsi yüksəlir və şəhər yerlərinə olan miqrasiyanın qarşısı müəyən qədər alınır. Aqroturizm sahəsinin fəaliyyəti ilə kənd əhalisinin istehsal etdikləri məhsulları satmaq üçün yeni bazarlar əldə etməsinə zəmin yaradır.

Aqroturizmin əsas cəhətləri içərisində kустar sənaye məhsullarının, əl əməyi ilə hazırlanan məhsulların, yerli və ənənəvi yemək nümunələrinin, onların bişirilməsində istifadə edilən ərzaq məhsullarının satışından əldə olunan, turistlərə verilən evlərin kirayəsindən, turistlərin daşınmasından, bələdçilikdən və təbiətin mənzərəli yerlərinə baxışdan, yerli vergi və rüsumlardan, həmçinin mərasim və ayinlərin təşkil olunmasından əldə olunan gəlirləri göstərmək mümkündür.

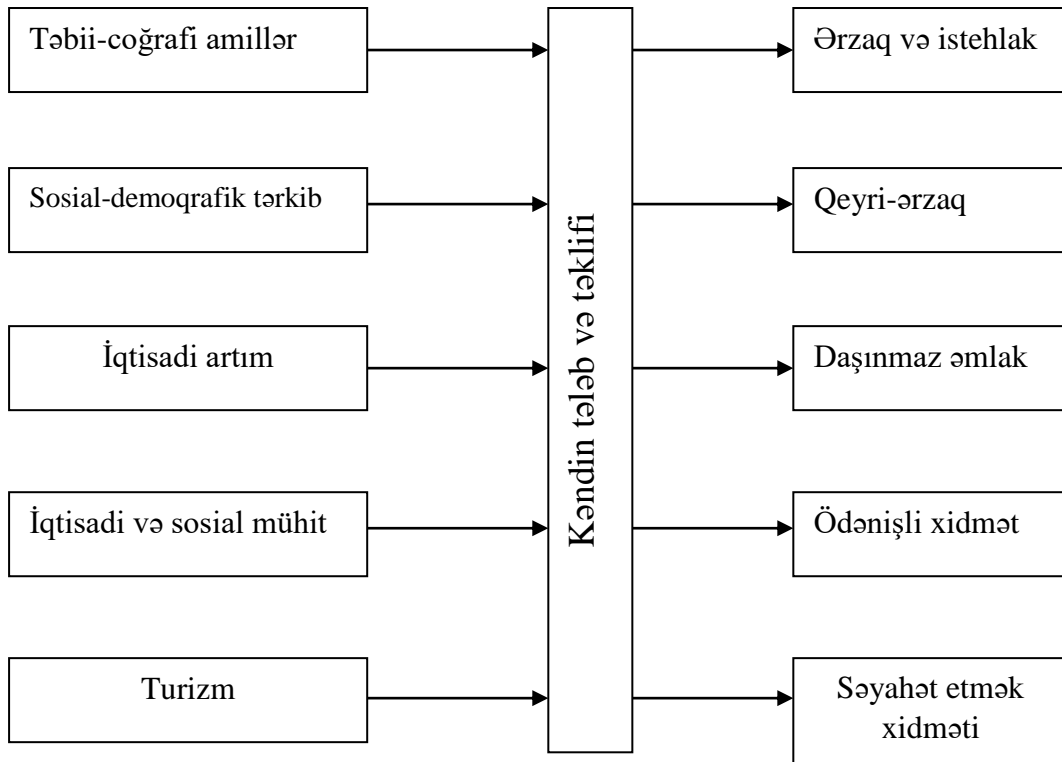
Aqroturizm həmçinin, mədəni əlaqələrin yaradılması, məlumatların qorunması və mübadilə edilməsini özündə ehtiva edir. Xalqlar tarixən formalaşan mədəniyyəti qoruyub saxlayır və digər xalqların onlara mənfi təsirinə imkan vermir. Aqroturizm fəaliyyəti və onun inkişafı məqsədilə istifadə edilən ərazilərin, orada yerləşən əhəmiyyətli turizm obyektlərinin artırılmasının kənd məskunlaşması yerlərinin ekoloji mühitinin qorunub saxlanması və onların təbii tarazlığının yenidən bərpasında əhəmiyyətli rol oynayır.

Aqroturizm həm dəgəlirli sahələrdən biridir. Respublikamız aqroturizm sahəsində böyük potensialı vardır. Təbii sərvətləri, füsunkar təbiəti, tarixi-memarlıq abidələri, folkloru, bənzərsiz flora və faunası ilə daima xarici turistləri heyran edə bilər.

Aqroturizm daxilində həm regionların təbiətini, həm bu regionların xalqlarını, onların həyat səviyyəsini, adət-ənənələrini, idmanla yanaşı, biznes elementləri ilə də əlaqələndirən milli xüsusiyyətlərini öyrənmək, məqsədli səyahət etməyi əks etdirən istirahət növlərindən biri hesab olunur. Bu biznes inkişaf etdikcə gəlirlərin səviyyəsi artır, beləliklə də, turizm müəssisələrində yaşayan insanların həyat səviyyəsi də yüksəlmiş olur. Aqroturizmin inkişafı nəticəsində həmin yerin mədəni mirasına da tələbat yaranır. Yaranan bu tələbat həm yerli artistləri, rəssamları, musiqiçiləri dəstəkləyir, həm də əhalinin mədəni və rəsəyə marağını daha dayüksəldir.

Kənd əhalisinin turizmə tələbatı istehlak həcmi və turizmə konkret tələbatının ödənilmə səviyyəsi ilə müəyyənləşir.

Turizm müəssisələrinin əsas vəzifələrindən biri də həmin müəssisənin yerləşdiyi ərazinin, kəndin tarixini, memarlıq abidələrini, milli və mədəni xüsusiyyətlərini, adət və ənənələrini və s. turistlərə məlumat verməkdən ibarətdir.

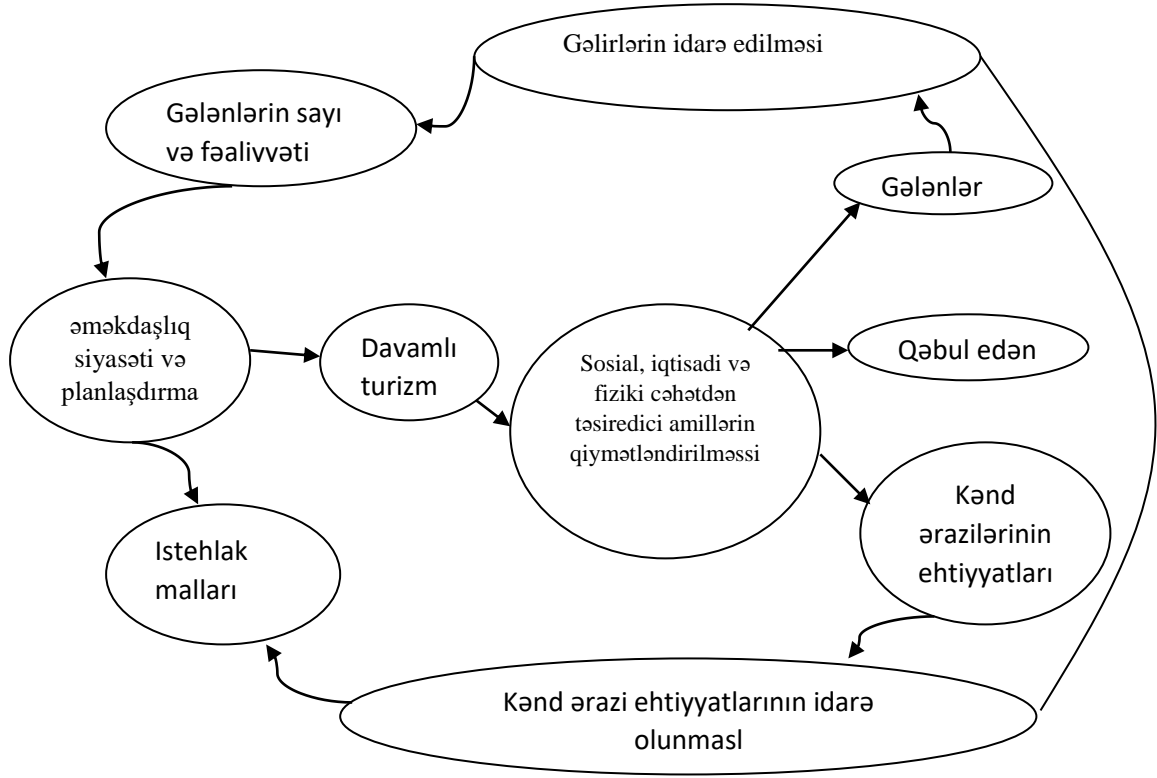

Sxem 1.1. Turizmin məqsədli proqram yanaşma metodunun kənd təsərrüfatı ilə əlaqəsi

Kənd turizmi insanların təbii şəxsiyyət axtarışının qarşılmasında, kəndlərin qorunmasında mühüm rola malikdir.

Aqroturizm gəlirlərinin səviyyəsi aşağı olan kənd xalqına iqtisadi cəhətdən dəstəyi təmin etməkdə, həmçinin, yerli mədəniyyətlərin tanınması və həmin mədəniyyətlərin yaşadılmasında iştirak edir və təbii mühitlərdə, təbiətin qoynunda tətillər keçirilməsini təmin edir. Aqroturizminə açılacaq sahələrin, təbii

gözəlliklərə vəzənginliklərə sahib olması və nəqliyyatın asan olması, həmçinin təbii, sadə və bir o qədər də təmiz mühitdə yerləşmə imkanına malik olması, proqramın müvəffəqiyyətli olması baxımından böyük əhəmiyyəti vardır.

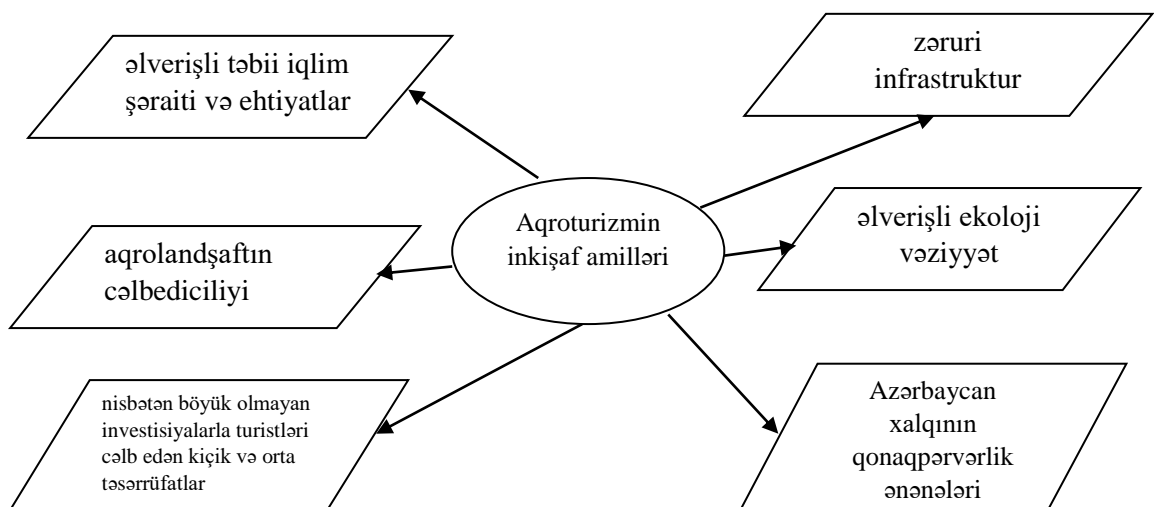
Sxem 1.2. Davamlı kənd turizminin həyata keçirilməsinin konseptual modeli

Kənd yerlərinin sosial cəhətdən inkişafı və əhalisinin rifah səviyyəsi, kənd yerlərində əhali üçün potensial, həmçinin sosial obyektlərin dövriyyəyə cəlb olunması və onların səmərəli istifadəsi həm bütövlükdə, həm də xüsusi məqsədlər üçün turizmin yaranmasına zəmin yaradır.

1.2. Aqroturizmin inkişaf amilləri

Əvvəlki paraqrafda ümumilikdə aqroturizm və onun sosial-iqtisadi mahiyyətinin təhlili verildiyindən, bu paraqrafda aqroturizm və onun inkişaf amilləri araşdırılacaqdır. Aqroturizm sənayesinin inkişafına təsir göstərən xeyli amillər var. Bu amillərin hamısının öyrənilməsi çox vacibdir. Belə ki, aqroturizm sahəsində məhsulun formalaşdırılması zamanı bütün bu amillər nəzərə alınmazsa əgər, məhsulun satılmasında problemlər meydana çıxıb bilər. Müasir dövrdə turistlər demək olar ki, bu amillərə qarşı daha həssas davranırlar. Aqroturizm müəssisələrinin də qarşısında duran vacib məqsəd uğurlu marketinq siyasəti yolu ilə turistlərin tələbatına uyğun olaraq turizm məhsulunun istehsalı olduğu üçün bu amilləri xüsusi ilə nəzərə almalıdırlar. Aqroturizmin inkişafına səbəb ola biləcək amillər aşağıdakılardır: [33 səh.370]

- aqrolanşaftın cəlbediciliyi;
- zəruri infrastruktur;
- nisbətən böyük olmayan investisiyalarla turistləri cəlb edən kiçik və orta təsərrüfatlar;
- əlverişli təbii iqlim şəraiti və ehtiyatlar;
- əlverişli ekoloji vəziyyət;
- Azərbaycan xalqının qonaqpərvərlik ənənələri.(Sxem)

Sxem 1.3. Aqroturizmin inkişaf amilləri

ÜTT-nin göstəricilərinə nəzər yetirsək görürük ki, beynəlxalq turizmdə digər amillərlə yanaşı, siyasi amillər də həmçinin ölkəyə gəlmə turizminə xeyli təsir göstərir. Ona görə ki, turizm siyasi hadisələrə qarşı da çox həssasdır. Misal üçün, 2001-ci ildə sentyabrın 11-i olduğu zaman ABŞ da baş tutan terror aktı buraya turist axınlarının xeyli azalmasına səbəb olmaqla birgə, turizmdən əldə edilən gəlirlərin miqdarının da azalmasına səbəb olmuşdur.

İndiki dövr üçün ərazisinin 20% -i ermənilər tərəfindən işğal olunan ölkəmiz də əfsus ki, bu amilin fəasdlarından əziyyət çəkir. Yəni, turistlərin çoxu məhz bu amil səbəbilə son anda ölkəmizə gəlməkdən imtina edirlər. Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, ümumiyyətlə hər hansı bir ölkə vətəndaşının ölkə xaricinə səfərə getməsi üçün ölkəmizdə hər cür şərait yaradılmışdır.

Bununla bərabər iqtisadi amilləri nəzərə almaq lazımdır. İndiki dövrdə turizmə cəlb edilən turistlərin böyük bir əksəriyyətini iqtisadi baxımdan inkişaf etmiş ölkələrin sakinlərindən ibarətdir. İqtisadi amillər dedikdə, yəni ölkənin iqtisadi inkişafı, ölkə əhalisinin maddi rifah səviyyəsi, həmçinin maddi –texniki bazanın da inkişaf səviyyəsi nəzərdə tutulur. Aqroturizm məhsulunun alıcılıq qabiliyyətinin olması üçün kifayət qədər iqtisadi inkişafın da olması zəruridir. Yəni ki, imkanı olan şəxs səyahətə çıxa bilər. Yəni ki, Gəlirsiz iqtisadiyyatda kütləvi turizmin olması mümkün deyildir. İşsizlərin sayı xeyli çox olan, əmək haqqı isə az olan ölkə üçün kütləvi istirahətdən söhbət gedə bilməz. Mühüm iqtisadi amillərə aşağıdakıları misal göstərmək olar:

- Milli gəlir,
- Adambaşına düşən gəlirin səviyyəsi ,
- Milli gəlirin paylanma üsulu,
- Ölkə daxilində şəxslərin girdikləri xalis gəlir qrupları ,
- Aqroturizm mal və xidmətlərinin qiyməti.

Aqroturizm inkişafına güclü təsir göstərən əsas amillərdən biri də məhz sosial faktordur.

.

Regionlarda turizmin inkişaf etməsi işsizlərin böyük şəhərlərə axınının qabağını alır.

Bu amilləri nəzərə aldığımız zaman görürük ki , turistlər daha çox qonşu ölkələr arasında səfər edirlər. Bunun da əsas səbəbi qonşu ölkələrlə olan oxşar adət və ənənələr, dil yaxınlığı, yaşayış tərzidir. Məlumatlara görə, ölkəmizə gələn turistlərin sayı əvvəlki illərlə müqayisədə yüksəlib. Bu artım isə təxminən 7-10 faiz olub. Amma araşdırmalar göstərir ki, əvvəlki il müddətində xaricə gedən yerli turistlərin də sayı heç də az olmayıb və bu turistlər xaricdə 600 milyon dollardan çox pul xərcləyiblər. İnsanların gəlir səviyyəsinin yüksəlməsi onların turist qismində digər ölkələrə gedərək daha da çox vəsait xərcləmələrinə şərait yaradır. Buna baxmayaraq, Dövlət Statistika Komitəsinin verdiyi məlumata görə, vətəndaşların ümumilikdə gəlirlərinin təxminən 65 faizə qədər istehlak məhsullarının alınmasına istiqamətlənir.

Azərbaycanda aqroturizmin inkişafına şərait yaradan önəmli amillərdən biri də, bu ölkənin çox əlverişli coğrafi mövqedə yerləşməsidir.

Aqroturizmin inkişafına təkan verən amillərdən biri isə respublika təbiətinin özünəməxsusluğudur. Yağıntılardan ərazilərdə paylanmasına görə və temperatur rejiminə görə ölkəmizdə 9 əsas iqlim qurşağı vardır.

Aqroturizmin inkişafında rol oynayan təbii ehtiyatlara ölkə ərazisindəki çoxsaylı təbii mineral bulaqlar da daxildir. Respublika ərazisində müşahidə olunan günəş istiliyinin orta illik göstəricisi uzunmüddətli istirahət, turist gəzintiləri həmçinin müxtəlif məqsədli səyahətlər üçün xeyli əlverişlidir.

Bütün bu qeyd olunanlar ölkəmizin təbii iqlim xüsusiyyətlərinin hamısını ehtiva etməsədə, onlara nəzər salmaqla respublikamızın potensial aqroturizm imkanlarının inkişafı üçün vacib olan əsas şərtləri görmək mümkündür.

Azərbaycan Respublikasında aqroturizmin inkişafında təsirli olan əsas amillərdən biri də respublikamızdakı qədim tarixi-arxeoloji abidələrdir.

1.3. Aqroturizmin təşkili və idarəetmə xüsusiyyətləri

Ümumiyyətlə turizmdə idarəetmə iqtisadi və sosial idarəetmə problemlərinin vəhdətindən ibarətdir. Təşkilati və iqtisadi quruluş ərazi və sahə prinsipləri əsasında qurulur. İdarəetmə vəzifələri mürəkkəb bazar konyukturası şəraitində sistemli, kompleks və dinamik şəkildə təşkil olunur. Turizmdə idarəetmə dedikdə, turizm sahəsində mülkiyyət münasibətlərini, onun əsas formalarını, eləcə də təsərrüfatın təşkil edilməsinin əsas istiqamətlərinin vəhdəti başa düşülür. Turizmdə idarəetmənin ən əsas məqsədi maksimal iqtisadi səmərə, faydanın əldə edilməsinə istiqamətlənir. Turizmin iqtisadi səmərəsi və yaxud da rentabelliliyi sosial və iqtisadi səmərə ilə müəyyən olunur. Aqroturizmin düzgün idarə olunması minimum, ən az xərclər daha çox iş yerlərinin açılmasına, məşğulluğun təmin edilməsinə, eləcə də kommersiya mənfəətinin artırılmasına səbəb olur.

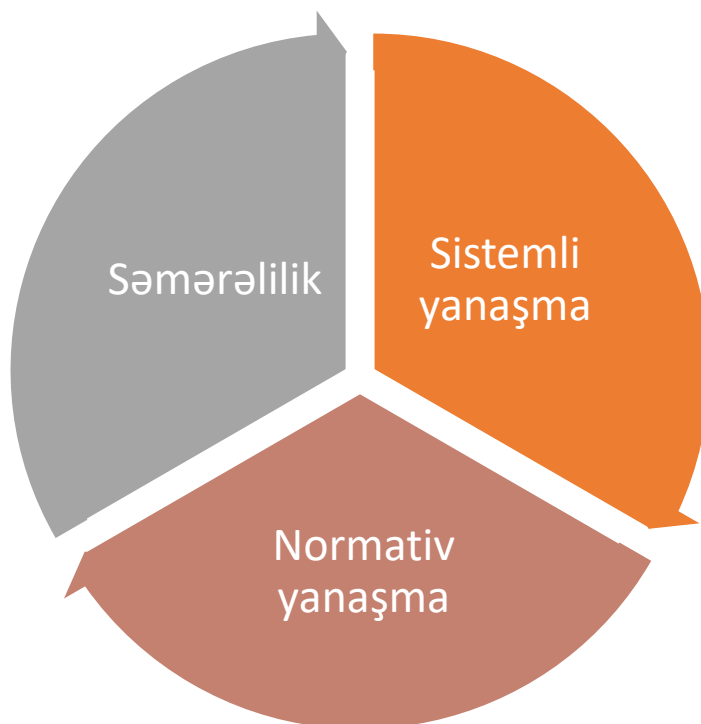
Turizm mentaliteti turizmin idarə olunmasını müəyyənləşdirən ən əsas amillərdən biri hesab olunur. Turizmin düzgün idarə olunması sistemində ilkin olaraq turizm bazarının öyrənilməsi xüsusilə əhəmiyyət daşıyır. Eyni zamanda da turizm bazarının digər bazarlardan ən əsas fərqləndirici cəhətlərinin müəyyən olunması turizmin idarə olunmasının əsasında dayanan əsas amillərdən biridir.

Yuxarıda dediklərimizə istinad edərək turizmdə idarəetməyə yekun olaraq belə bir tərif verə bilərik: Turizmdə idarəetmə turizm məhsuluna olan tələblə təklif arasında mövcud olan təşkilati idarəetmə strukturunun müəyyən olunaraq həyata keçirilməsi mexanizmidir.

Turizm idarəetməsinin müasir iqtisadi şəraitdə əsas maliyyə mənbələri sahibkarlar və ya dövlət büdcəsinin maliyyə ehtiyatlarının cəlb olunması hesabına formalaşdırılır. Turizmin idarə olunmasının bir neçə əsas prinsipləri vardır. Həmin prinsiplərə isə aşağıdakıları aid etmək olar:

- Sistemli yanaşma prinsipləri;
- Normativ yanaşma prinsipləri;
- Səmərəlilik prinsipləri.

Yuxarıda qeyd olunanlar əsasında belə bir sxem verə bilərik.

Turizmin idarədilməsinin əsas prinsipləri

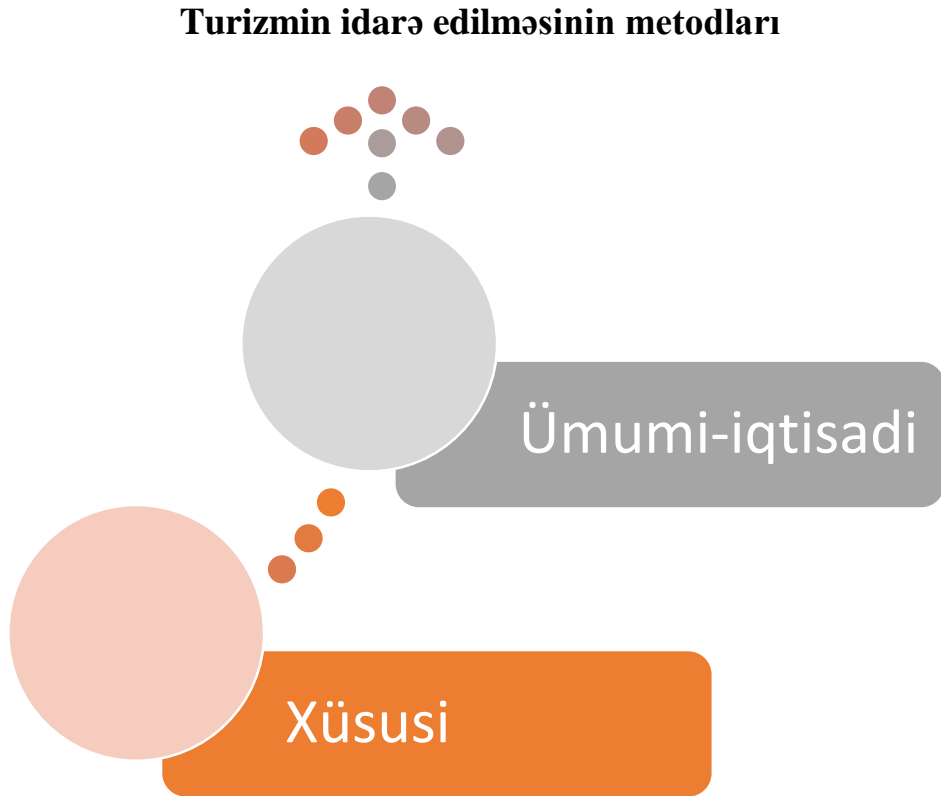
Aqroturizmin regional xüsusiyyətli idarəetməsi dedikdə isə ayrı-ayrı regional kompleks şəkildə, vahid vəhdətdə inkişafına və eləcə də bu inkişafın əsas istiqamətlərinin müəyyən edilməsi sahəsində idarəetmənin əsas prinsiplərinin həyata keçirilməsi mexanizmi başa düşülür. Turizmde idarəetmə sosial və iqtisadi inkişafın ən ali məqsədlərinin həyata keçirilməsi mexanizminin inkişaf etdirilməsinə xidmət edir.

Aqroturizmde idarəetmə məqsədyönlü fəaliyyətdir və ən əsas xarakterik cəhəti isə sahə xüsusiyyətləri üzərində qurulması ilə izah olunur. Turizmde idarəçiliyin uğurla həyata keçirilməsi turizm sahəsinin sosial, iqtisadi rolunun müəyyən edilməsi və eləcə də bu rolun ümumi iqtisadi inkişafda əhəmiyyəti müəyyənləşdirilir. Bu baxımdan da turizmin idarə edilməsi müxtəlif metodlar vasitəsilə həyata keçirilir. Həmin metodlara aşağıdakıları aid etmək olar:

- Ümumi iqtisadi;
- Xüsusi.

Yuxarıda dediyimi metodları aşağıdakı sxemlə təsvir edək:

Sxem 1.5.

Sxem 3.2-də qeyd olunan metodlar turizmin idarə etmə modellərini formalaşdırır. Hər bir ölkənin iqtisadiyyatında turizmin sahə kimi formalaşmasında iqtisadiyyatın strukturu həlledici rol oynayır. Həmçinin də yuxarıdakı sxemdə qeyd olunan metodların turizmin idarəedilməsinin əsasında dayanır. Turizmin idarəedilməsində metodoloji olaraq sistemli yanaşma metodundan istifadə olunması məqsədmüvafiq hesab olunur. Belə ki, sistemli yanaşma metodu vasitəsilə turizmin idarə edilməsinə makro yanaşma mümkün olur və turizmin bütün sahələri sistemli şəkildə idarə edilmiş olur.

Aqroturizmin idarəedilməsində ortaya çıxan əsas məsələlərdən biri də turizmin inkişafının metodoloji əsaslarının müəyyən edilməsidir. Turizmin inkişafının metodoloji əsasları müxtəlif modellər vasitəsilə həyata keçirilir.

Aqroturizmin idarəedilməsində əsas məsələlərdən biri də turizmin düzgün planlaşmasının təmin edilməsidir. Turizmin planlaşması dedikdə, perspektiv dövr və yaxud da period üçün turizm fəaliyyətinin təşkili başa düşülür. Turizmin inkişafında və eləcə də idarə edilməsində mühim əhəmiyyət kəsb edən planlar üç əsas istiqamətə bölünür. Həmin planlar aşağıdakı tərkibdədir:[9. Səh.140]

- Sahə;
- Ərazi;
- Funksional.

Aqroturizm fəaliyyəti ilə məşğul olan hər bir müəssisə özünün cari və gələcək dövrdə sabit və dayanıqlı fəaliyyətini təmin etmək məqsədilə biznes-planlar təşkil edir. Biznes-planın yaranmasının əsasında planlaşma və proqnozlaşdırma dayanır. Proqnozlaşdırma vasitəsilə turizm müəssisəsinin cari və perspektiv dövrdə gəlir və xərclərinin əsas istiqamətləri müəyyənləşdirilir və bunun nəticəsində isə müəssisənin iqtisadi-səmərə vermə qabiliyyəti və yaxud da rentabilliyi müəyyən edilmiş olur.

Aqroturizmin idarə edilməsi struktur islahatların elə tərkib hissəsidir ki, özündə kompleks, sistemli və məqsədyönlü fəaliyyəti ehtiva edir. Turizm idarəetmə obyektinə olmaqla turizmin əsas məqsədinin müəyyən olunmasına, eləcə də turizm müəssisəsinin təşkilati-struktur quruluşunun müəyyən edilməsinə və kadr potensialının formalaşmasına xidmət edir. Turizmin inkişafının əsasında turistlərin motivasiyalaşması dayanır. Bu baxımdan da turizmin idarəedilməsi prosesində hər bir turistin müəssisə və özünün səyahəti barəsində rəyi öyrənilir, səyahət tələbatının hansı dərəcədə ödənildiyini öyrənilir, eyni zamanda da turizm müəssisəsinin həyata keçirmiş olduğu xidmət səviyyəsinin keyfiyyəti əhatəli təhlil olunur və bu qeyd etdiklərimiz turizmin idarə edilməsində əsas motiv rolunu oynamış olur.

Aqroturizmin idarə edilməsi eyni zamanda da turizm potensialının müəyyən edilməsi və mövcud potensialdan səmərəli və öz təyinatına uyğun istifadə edilməsində mühim rol oynayır. Bu baxımdan da turizmin idarə edilməsi sistemində turizmin potensialının müəyyən edilməsi mühim əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən biridir. Aqroturizm potensialı dedikdə, hər bir nəfər turistə və yaxud da insana düşən turizm şəraitinin rəqəmlə ifadə olunmuş kəmiyyəti başa düşülür.

Məlum olduğu kimi, turistlər bir ölkə hədudları daxilində qərarlaşırlar. Bu baxımdan da turist potensialının və yaxud da potensial turist axını ifadələrinin müəyyən edilməsi müstəsna rol oynayır. Potensial turist axını dedikdə isə, daim axtarışda olan və bu məqsədlə iş yerini daim dəyişən turistlərin axını prosesi başa düşülür.

Aqroturizmin idarə olunmasında əsas anlayışlardan biri də vəzifələrin düzgün bölgüsü ilə əlaqədardır. Turizmin hər bir sahəsi üzrə düzgün vəzifələrin və məqsədlərin seçilməsi turizmin idarə olunmasında xüsusilə əhəmiyyətlidir. Belə ki, otelçilik, turizm sənayesi, turizm infrastrukturunu, turizmin mədəni xidmət sferası eləcə də turizm planlaşdırması xüsusi əhəmiyyət kəsb edən və vəzifə bölgüsünün düzgünlüyünü tələb edən əsas anlayışlardan biridir. Qeyd etdiyimiz hər bir mərhələnin özünün xarakterik xüsusiyyətləri olmaqla yanaşı, eyni zamanda da bu sahələrin hər biri xarakterik idarəetmə üsul və vasitələri ilə xarakterizə olunur.

Aqroturizmin idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi son dövrlərdə xüsusi əhəmiyyət kəsb edən əsas məsələlərdən biridir. Turizmin idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi dedikdə, müasir iqtisadi şəraitdə ölkə iqtisadiyyatında baş verən ən son struktur dəyişikliklərinin əsas xarakterik xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla ölkənin gələcək dövrdə perspektiv istiqamətdə inkişafını təmin edə biləcək layihələrin işlənilməsi və hazırlanmasını və eləcə də onların düzgün idarə olunması başa düşülür.

Turizm sahə iqtisadiyyatının əsas həlqələrindən biri olduğundan, bu sahənin inkişafı ərazi xüsusiyyətlərini və ərazi idarəetmənin əsas başlıca istiqamətlərini də özündə ehtiva edir. Turizmin idarə olunmasında digər bir prinsip isə dünyəvilik qorunub saxlanılmasının təmin edilməsidir. Turizmin idarə olunması sisteminin

təkmilləşdirilməsinə iki əsas istiqamətdə yanaşmaq lazımdır. Həmin istiqamətlər aşağıdakı sxem vasitəsilə əhatəli şəkildə verilmişdir.

Sxem 1.6.

Turizmin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsinin əsas istiqamətləri

Mənbə: Ə.Q.Əlirzayev. "Turizmin iqtisadiyyatı və idarə edilməsi" 2010 kitabının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Yuxarıda qeyd olunan turizmin idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi istiqamətində həyata keçirilən əsas yanaşmaların izahını verək.

Turizmin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsinə makro yanaşma özündə investisiya mühitini, qida təhlükəsizliyini, sahibkarlıq mühitini, bütövlükdə təhlükəsizlik konsepsiyasını, turizmin ayrı-ayrı regionlar üzrə yerləşməsi xüsusiyyətlərini, eləcə də bu sahənin inkişafını təmin edə biləcək qanunvericilik bazasının formalaşdırılmasını, həmçinin də təbii coğrafi şəraitin əsas xarakterik xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsi, onun əsas üstünlüklərinin araşdırılması və təbii coğrafi şəraitdən və mövcud təbii coğrafi resurslardan səmərəli istifadə edilməsini nəzərdə tutur. Turizmin idarə olunmasının təkmilləşdirilməsinə makro yanaşma müəyyən edir ki, yuxarıda qeyd olunan anlayışlar makroiqtisadi

problemlər hesab olunur və bu problemlərin həlli məsələyə makro səviyyədə yanaşmanın olmasını tələb edir.[9, səh.109]

Turizmin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsinə mikro yanaşma isə özü-özlüyündə turizmin əsas problemlərinin üzə çıxarılması, başqa sözlə desək problemlərin planlaşdırılmasının təmin olunması və bu problemlərin aradan qaldırılması sahəsində proqnozlaşdırılmanın həyata keçirilməsini tələb edir. Turizmin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsinə mikro yanaşmada daha çox marka planlaşdırmasına üstünlük verilir. Burada əsas biznes-planların tutulması və onların tərtib edilməsi dəqiqliyinin müəyyən olunmasıdır. Burada isə ən əsas məsələ sosial prioritetlərlə kommersiya maraqlarının müəyyən olunmasıdır. Belə ki, sosial prioritetlər və kommersiya maraqları üst-üstə düşərsə, yalnız bu halda turizmin səmərəli idarə olunması üçün əlverişli şərait yaranmış olar.[9, səh.110]

Aqroturizmin idarə olunmasında əsas yeri turizmin təşkilati-quruluşunun müəyyən edilməsi dayanır. Təşkilati quruluş dedikdə, turizmin hər bir sahəsi üzrə əsas istiqamətlərin müəyyən edilməsi, onun fəaliyyətinin əsas xarakterik xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsi, eləcə də vəsaitlərin, resursların tapılması, cəlb edilməsi və onlardan istifadə ilə bağlı qərarların verilməsini əks etdirən struktur quruluş başa düşülür. Bütün bunlara müvafiq olaraq turizmin təşkilati quruluşuidarəetmə orqanlarını və həmçinin də təsərrüfat formalarını yaratmış olur. Turizm konkret sahə olduğundan turizmin idarə edilməsi də xüsusi mülkiyyətə daha çox əsaslanmış olur. Xüsusi mülkiyyət isə əsasən, inzibati idarəetməni qəbul etmir, o, daha çox kommersiya maraqları üzərində qurulan və azad rəqabətə əsaslanan sahibkarlıq fəaliyyəti üzərində qurulmuşdur.

Turizmin təşkilati quruluşunun əsas üstün cəhəti onunla izah olunur ki, turizmin təşkilati quruluşu daha çox elmi əsaslara istinad edir. Turizmin təşkilati quruluşu turistlərin tələbatlarının düzgün müəyyənləşdirilməsinə şərait yaradır, nə istehsal olunmalıdır və nə qədər istehsal olunmalıdır suallarına əhatəli cavablar tapmış olur. Bütün bunların əsasında isə turizm məhsulunun ərazi və sahə strukturu formalaşmış olur.

Beləliklə, yuxarıda qeyd etdiklərimiz əsasında deyə bilərik ki, hər bir sahənin inkişafında müstəsna rol oynayan idarəetmə sisteminin mövcudluğu və bu sahənin təkmilləşdirilməsi, turizm fəaliyyəti və bu fəaliyyət növü ilə məşğul olan bütün təsərrüfat subyektləri üçün xüsusilə də əhəmiyyətlidir. Əhatəli təhlildən məlum oldu ki, turizmin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsində makro və mikro yanaşma sistemləri mövcuddur ki, bu da son nəticədə turizm müəssisəsinin uğurlu, uzunmüddətli və dayanıqlı fəaliyyətinin əsasında dayanır. Bu sualın əhatəli tədqiqi nəticəsində gəldiyimiz başqa bir qənaət isə ondan ibarətdir ki, turizmin idarə edilməsinin əsas başlanğıcında turizmin təşkilati quruluşunun müəyyən edilməsi, habelə bu sahənin inkişafının təmin edilməsinə istiqamətlənən proqramların işlənilib hazırlanması və eləcə də icra olunması dayanır.

FƏSİL II.AZƏRBAYCANDA AQRÖTURİZMİN MÖVCUD VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ VƏ ÖLÇÜLMƏSİ

2.1 Azərbaycanla aqröturizm potensialinin formalaşması

Müasir dövrdə turizm sektorunun inkişafı istiqamətində çoxsaylı məqsədyönlü tədbirlərin həyata keçirilməsinin bir nəticəsi də bu sektorun davamlı olaraq inkişafına şərait yaratmışdır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2002-ci il də 27 avqust tarixli 1029 №-li Sərəncamına əsasən “Azərbaycan Respublikasında 2002-2005-ci illərdə turizmin inkişafına dair Dövlət Proqramı” -nin reallaşdırılması nəticəsində turizmin inkişafı məqsədilə münbit şərait yaradılmasına və respublikamızın beynəlxalq turizm bazarına inteqrasiyasına zəmin yaratmışdır.

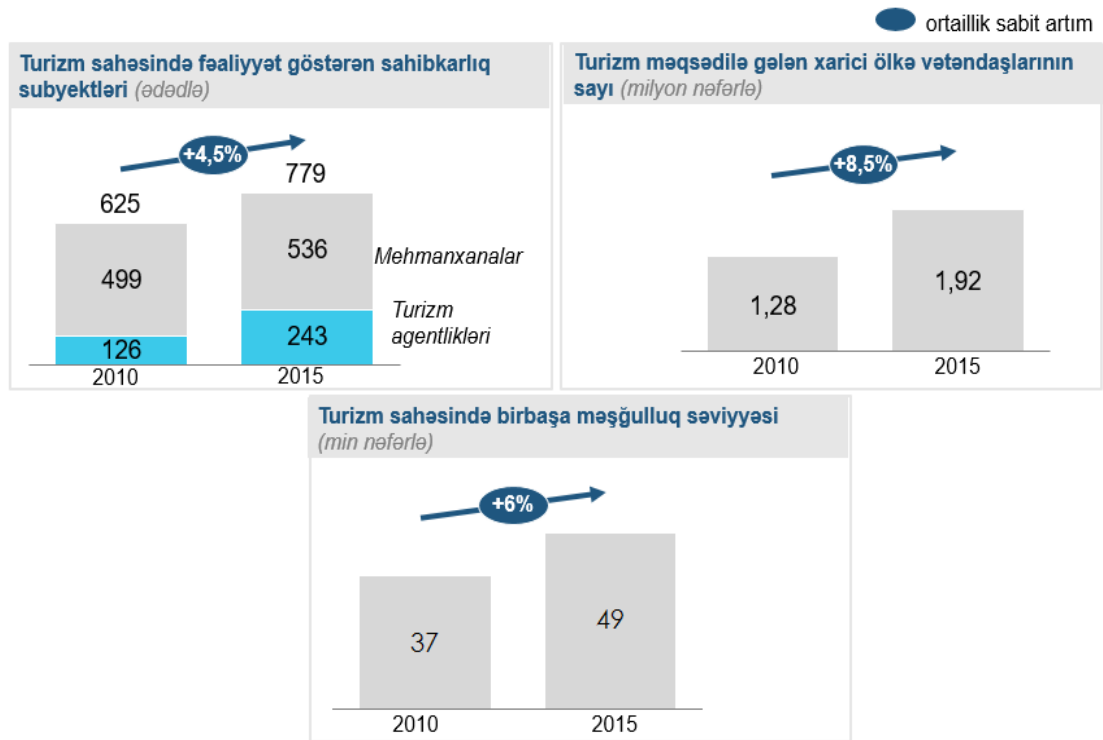
Aparılan siyasətin davamı olaraq iqtisadi, sosial və ekoloji cəhətdən tələblərə yüksək cavab verən müasir turizm istiqamətinin formalaşdırılması və ölkə iqtisadiyyatının vacib inkişaf dayaqlarından birinə çevrilməsi üçün Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2010-cu il də 6 aprel tarixli 838 sayılı Sərəncamına əsasən “Azərbaycan Respublikasında 2010-2014-cü illərdə turizmin inkişafına dair Dövlət Proqramı” təsdiq olunmuşdur.

Respublikada turizm sektorunun daha da sürətlə inkişafı və turizm fəaliyyəti məqsədilə əlverişli şəraitin yaradılması zərurətini də nəzərə alaraq, turizm ehtiyatlarından da daha səmərəli istifadə edilməklə zəngin coğrafi landşafta malik olan ölkəmizin təbiət abidələrinin, həmçinin xalqımızın qədim olan mədəni-tarixi irsinin geniş şəkildə tanıtılmasının təmin edilməsi üçün Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2011-ci ildə 15 fevral tarixli 1320 sayılı Sərəncamına əsasən ölkədə 2011-ci il “Turizm ili” elan olunmuşdur.

Azərbaycanda turizm infrastrukturunun həm inkişafı, həm də beynəlxalq standartlara uyğun turizm xidmətlərinin formalaşdırılması bu istiqamətdə qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsini, bu sahənin potensialından istifadənin genişləndirilməsini, regionlar üzrə turizm fəaliyyətinin

stimullaşdırılmasını, müəyyən istiqamətlər üzrə turizm marşrutlarının yaradılmasını, həmçinin rəqabətədavamlı qiymət təklifinin təmin edilməsi məsələlərini zəruri edir.

Şəkil 2.1. Turizm sektoruna dair ölkə üzrə əsas göstəricilər

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

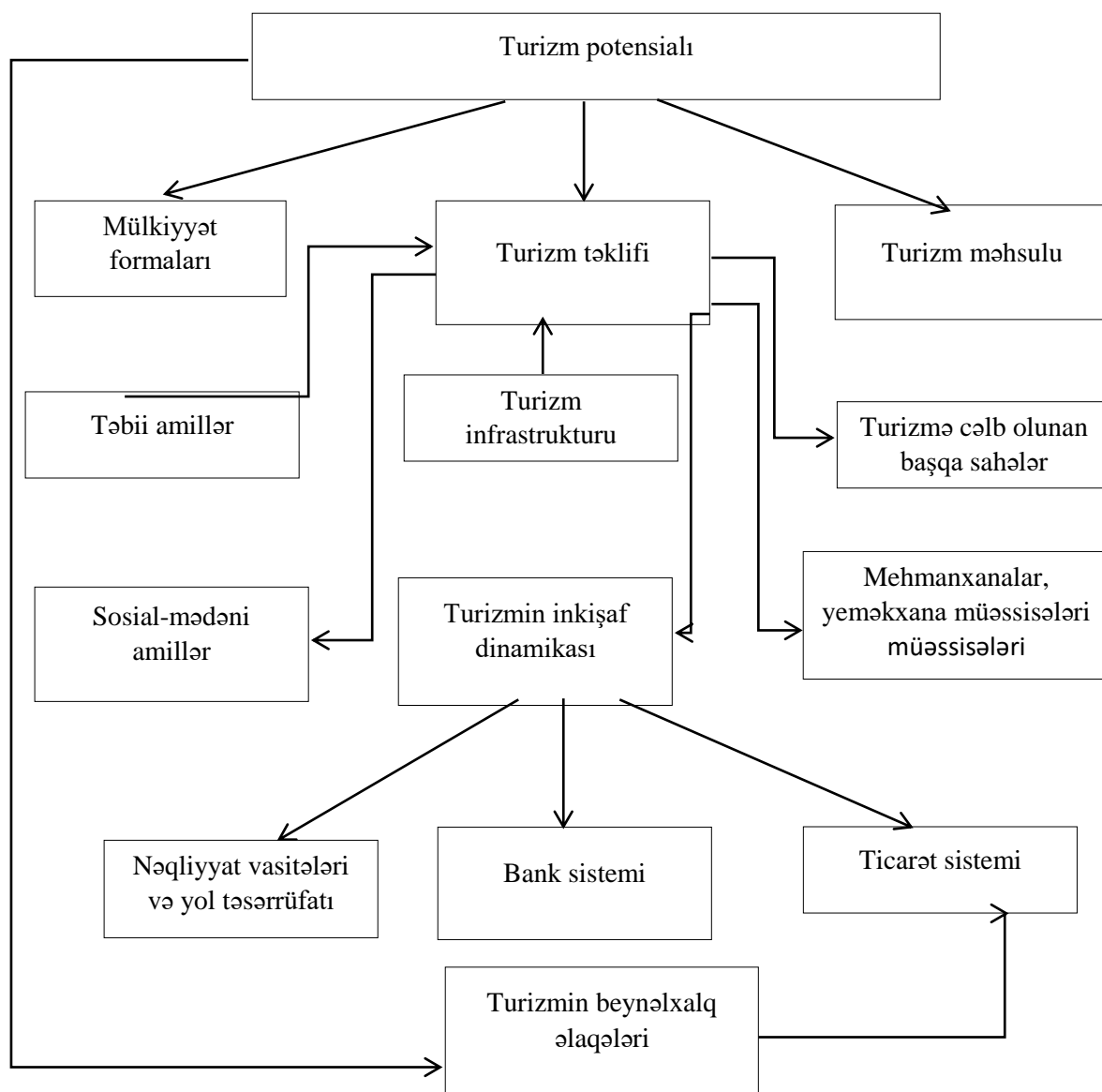
Təhlillərin nəticəsi onu göstərir ki, Azərbaycanda turizm sahəsi, bütövlükdə, artım dövründədir. 2010-2015-ci illərdə ölkəmizdə turizm müəssisələrinin sayında orta hesabla ildə 4,5 faiz, bu sahədə məşğulluq səviyyəsində isə ildə 6 faiz, turizmlə bağlı gələn xarici turistlərin sayında isə 8,5 faiz artım qeydə alınmışdır. Dünya Səyahət və Turizm Şurasının verdiyi məlumatlarına istinadən, Azərbaycanda turizm sahəsi birbaşa ÜDM-in 2,8 faizi hissəsi, məşğulluğun isə 2,6 faiz hissəsi qədər paya sahibdir ki, bu da ümumilikdə dünyada ortalama məşğulluq göstəricilərindən nisbətən az fərqlənir ki, bu da gələcək inkişaf potensialın xəbərçisidir (şəkil 2).[32]

Son dövrlərdə turizm sahəsi həm sənaye, həm də ərazi kompleksi kimi formalaşmışdır. Turizm sahəsi insanların istirahəti ilə əlaqəli olan sənaye, nəqliyyat və başqa digər sahələrin qarşılıqlı əlaqəsi vasitəsilə turist xidmətinin təşkil edilməsi məqsədi ilə yaranan təşkilatlar, müəssisə və orqanlar daxildir. Bu sənaye özündə mehmanxana kompleksləri, yeməxanalar həmçinin ekskursiya şirkətləri, nəqliyyat müəssisələri ilə yanaşı sosial-mədəni sahələri cəmləşdirir. Hazırki dövrdə turizm strateji həm də islahatlar proqramının da əsas istiqaməti kimi özünü çox zəruriləşdirir. Dövlət turizm sahəsinin inkişafı ilə bağlı məşğul olan sahibkarlara, həmçinin hüquqi və fiziki şəxslərə də yardım edərək həmin regionun ərazisində turizm dövriyyəsinin artmasına da səbəb olur. Turizmin inkişafı həm regionların inkişafı, həm də tarixi qədim mədəniyyət abidələrinin həmçinin, adət və ənənələrin qorunmasında da gələcək nəsillərə ötürülməsində də rol oynayır. Aqroturizminin inkişafı kənd əhalisinin də həyat tərzinə təsir göstərərək onlarda yeni vərdişlərin yaranmasına da səbəb olur.

Turizmin coğrafi-iqtisadi cəhətdən mahiyyəti onun ərazi xüsusiyyətlərinin formalaşmasında rol oynayır. Bu onunla bağlıdır ki, regional iqtisadiyyat da təbii coğrafi və tranzit şəraitdən asılı vəziyyətdədir. Hər bir regionun özündə müəyyən resurslar və onlardan istifadənin texnologiyaları, əhalisi və məskunlaşma problemləri vardır. Bu səbəbdən də regionların kompleks inkişafı məqsədilə onların resurs potensialını qiymətləndirmək, həmçinin yeni iş yerlərinin açılmasını da təmin etmək və fəaliyyət istiqamətləri kimi iqtisadi təsərrüfat sahələri yaratmaq kriterial meyar nöqtəyi-nəzərindən əsaslandırılır.

Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində infrastrukturun yaxşılaşdırılması da kənd turizminin inkişafına daha müsbət təsir göstərir. Respublikamızda 12 təbii və tarixi cəhətdən turizm üçün yararlı qoruq, bundan başqa 17 ov təsərrüfatı, 250-dən artıq göl və 1200-ə yaxın kiçik çaylar vardır. Hazırki dövrdə respublikada şəhərlərarası nəqliyyat da, yükdaşıma da əhalidaşıma üçün yaranan nəqliyyat vasitələri də onların xidmət səviyyəsi də yol infrastrukturunu da beynəlxalq tələblərə uyğun şəkildə təkmilləşmiş və yenidən təşkil olunmuşdur. Xarici şirkətlərin və

onların daxili imkanlar hesabı ilə prioritet istiqamət olan sosial infrastruktur obyektlərinin tikilməsi , həmçinin onların inkişaf səviyyəsinin də beynəlxalq səviyyələrə uyğun olan dinamikası əsas amil kimi və sosial bir nəticə olaraq formalaşdırılır :

Sxem 2.1. Turizm potensialının formalaşma amilləri

Respublikamızda turizm potensialı və onun inkişaf perspektivləri turizm sahəsinin inkişafı, onun sosial-iqtisadi rolu da turizm potensialının formalaşması

və onun istifadəsinin səmərəliliyi ilə ölçülür. Ümumiyyətlə, Turizm potensialı dedikdə, turizm sahəsinin tələblərinə uyğun şəkildə istifadə oluna biləcək maliyyə resursları, infrastrukturalar və əmək qüvvəsi, təşkilati və idarəetmə təcrübəsi nəzərdə tutulur. Hər hansı bir ölkənin hər hansısa bir sahədə potensialının öyrənilə bilməsi məqsədilə bu sahənin amilləri həm dəyərləndirilməli, həm də proqnozlaşdırılaraq əsas inkişaf yönümü də təyin edilməlidir. Turizm potensialı resurs potensialını da müəyyənləşdirir. Turizmin resurs xüsusiyyətləri həm də onun sahələrarası olan maddi-maliyyə mübadiləsi və onun məhsulunun dəyəri, bölgüsü xüsusiyyətləri ilə də fərqlənir. Turizm sahəsinə aid bir sıra ədəbiyyatda turizm ehtiyatları ilə turizm potensialı anlayışları eyni tutulur. Turizm ehtiyatı, gedilən ölkənin həm tarixi, həm sağlamlıq, həm də mədəni və s. obyektləridir. Turizm sahəsinin ehtiyatları artıq formalaşmış potensial hesab olunur. Turizm potensialı dedikdə isə yeni inkişaf edən, həm də daha çox perspektivə malik olan sahələrdir. Turizm sahəsinin potensialının formalaşmasına və onun dəyişməsinə təsir edən əsas mənbələrə aiddir:

- mülkiyyət formaları;
- təbii amillər;
- sosial və mədəni amillər;
- nəqliyyatın vəziyyəti;
- turizmdə təklifin vəziyyəti;
- turizmin infrastrukturunu;
- turizmin artım dinamikası;
- bank sistemi;

Xüsusilə onu qeyd edək ki, turizm sahəsi potensialında əmək resursları vacib yer tutur. Kadrların isə peşəkarlıq səviyyəsi, onların sayı turizmin inkişafına birbaşa olaraq təsir göstərir. Turizmin əmək potensialı, isə beynəlxalq biliklərə sahib, müasir tələblərə uyğun olan kadrların hazırlanması və kadrların bu sahədə əməyə cəlb olunmasıdır. Respublikamızda turizm sahəsində çalışan işçilərin sayı da getdikcə artır.

Aqroturizmin inkişaf təcrübəsi göstərir ki, təbiətdən ənənəvi istifadənin praktiki olaraq istənilən sahəsi effektiv şəkildə kommersionlaşdırılması mümkündür. Bununla bağlı olaraq, aqroturizm təkliflərinin daha bir az vacib olmayan rolunu qeyd etmək lazımdır:

regionlarda yerli əhalinin əmək məşğuliyyətinin müxtəlif formalarının bütöv bir spektrinin praktiki olaraq "sıfırdan" yaradılması. Sırr deyil ki, çox vaxt məhz kənd təsərrüfatı rayonları kifayət qədər məhdud məşğulluq strukturuna malik olurlar və bu da əmək qabiliyyətli gənclərin şəhərlərə axınını qaçılmaz edir. Regionlarda aqroturizm proqramlarının inkişafı halında isə çoxsaylı müxtəlif iş yerləri meydana çıxır və bu halda məhz yerli gənc sakinlərə daha çox ehtiyac yaranır. Əcnəbi turistlərin axını xarici dillərin öyrənilməsinə zərurət yaradır ki, bu da əmək ehtiyatlarının və regionun iqtisadiyyatının diversifikasiyasına öz təsirini göstərir.

Burada dövlət sektoru ilə yanaşı, özəl sektorun da inkişafı etməsinin önəmli bir səviyyəyə çatmasını xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Bu göstəricilər aşağıdakı cədvəldə daha aydın əks olunmuşdur:

Turizm fəaliyyəti ilə məşğul olan işçilərin sayı (nəfər)

cədvəl 2.1.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
İşçilərin sayı (kənar əvəzçilər də daxil edilməklə)	1541	1730	1729	1 794	1 586	1 838
turizm fəaliyyəti ilə məşğul olanlar	1279	1473	1 515	1 567	1 308	1 472
işçilərin ümumi sayından:						
dövlət müəssisələrində	17	18	24	14	16	16
qeyri-dövlət müəssisələrində	1524	1712	1705	1 780	1 570	1 822
o cümlədən:						
Xüsusi	1476	1596	1592	1 675	1 443	1 642
Xarici	23	28	33	28	27	78
birgə	25	88	80	77	100	102

Mənbə: www.stat.gov.az.-2016

Cədvəldə əks olunduğu kimi turizm sahəsində çalışan işçilərin sayı (nəfər) getdikcə artır. İşçilərin sayı bütövlükdə 2011-ci ildə 1541 nəfər olduğu halda, 2016 –cı ildə bu rəqəm 1838 olmuşdur.

Ölkəmizdə aqroturizm sisteminin inkişafı üçün də böyük potensial vardır. Qeyri-neft sektorunun inkişaf etməsi planında turizm hökumət tərəfindən vacib prioritet sahələrdən biri kimi seçilmişdir. Xüsusilə Azərbaycanın regionlarında aqroturizm xidmətinin və bu istiqamətdə məşğul olan sahibkarların inkişafı məqsədilə şərait yaradılıb və əgər lazımı diqqət də ayrılırsa ölkə bu istiqamətdə böyük gəlir götürür. Azərbaycanda turizmin potensial göstəricisi həm əhali sayı, həm turizmin maddi-texniki bazası, həm də turizm sahəsinə yönələ biləcək maliyyə vəsaitlərinin miqdarilə müəyyələşdirilə bilər. Dövriyyə vəsaitləri də turizmdə pul vəsaiti vasitəsilə ölçülür. Həmin pul vəsaitinin mənbəyi də yaradılan yeni mənfəət

hesab olunur. Turizm sahəsinin iqtisadi və sosial inkişafının ən əsas iqtisadiyyatı kimi resurslardan istifadə etmək yolları və onun səmərəliliyi iqtisadi potensialın da yüksəldilməsinə təsiri olur. Rəqabət mühiti şəraitində gəliri olan turist obyektləri həm öz fəaliyyətinin genişlənməsinə, həm də özünə maliyyələşmə imkanı yaradır. Ümumiyyətlə, məhsul istehsal edən , yaxud da xidmət göstərən müəssisənin əsas məqsədi mənfəət əldə etməkdən ibarətdir. Mənfəət 2 amildən asılıdır: həm fəaliyyət nəticəsində əldə olunan gəlir, həm də bu fəaliyyət nəticəsində sərf edilən xərclər (sərf edilmiş maliyyə, əmək və maddi ehtiyatlar). Hər məhsulun qiyməti bazar da qanununa uyğun formalaşdırıldığı zaman istehsalatda olan xərclər müəssisənin maliyyə və təsərrüfat fəaliyyətinin nə cür aparılmasından asılıdır. Müəssisə rəhbərliyi də öz ehtiyatlarından nə qədər savadlı istifadə edirsə, onun qazancı da çox olar. Hər bir müəssisənin mühasibat hesablarında gəlir də əks edilir. Bununla eyni zamanda əldən verilən gəlirlər də əks olur. Əldən çıxmış gəlirlər isə imkanlardan düzgün istifadə olunmadığı üçün yaranır. Buna bir misal olaraq, işçilər tərəfindən müştərilərə göstərdiyi xidmətin düzgün göstərilməməsi, yaxud aşağı səviyyədə göstərilməsi. Bu isə müştərilərin itirilməsi və gəlirin azalmasına gətirib çıxarır. Ayrı-ayrı iqtisadi rayonlar üzrə mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrdə əldə olunan gəlir və onların xərclərinə aşağıda göstərilmiş cədvəllər vasitəsilə nəzər salaq:

İqtisadi rayonlar üzrə mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrin gəlirləri
(min manat)

Cədvəl 2.2.

İqtisadi rayonlar	2012	2013	2014	2015	2016
Ölkə üzrə - c ə m i	153981	171255,9	181 047,3	183 055,1	240 112,7
Bakı şəhəri	117394	146886,2	150 200,4	149 219,6	176 875,6
Abşeron iqtisadi rayonu	11451,2	918,8	1 051,7	1 315,9	1 478,00
Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu	5268,1	6345,6	8 630,0	10 111,0	8 688,00
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu	2087,2	2370,2	2 556,7	2 634,1	11 291,7
Lənkəran iqtisadi rayonu	3883,5		2 712,8	2 129,8	1 294,10
Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu	7467,0	5381,5	8 298,1	7 792,9	29 353,90
Aran iqtisadi rayonu	976,8	1530,7	1 192,7	3 337,9	4 290,30
Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu	7,1	8,3	10,1	9,6	10,1
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu	1058,9	803,9	1 755,5	1 792,4	1 728,20
Naxçıvan Muxtar Respublikası	4386,9	4592,8	4 639,3	4 711,9	5 102,90

Mənbə: www.stat.gov.az.2016

İqtisadi rayonlar üzrə mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisələrin xərcləri
(min manat)

Cədvəl 2.3.

İqtisadi rayonlar	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ölkə üzrə - c ə m i	88680,4	110684	145468,4	147 068,1	171 730,8	204 852,4
Bakı şəhəri	68101,3	76682,8	116454,1	114 582,4	134 781,0	140 518,2
Abşeron iqtisadi rayonu	2226,9	8972,2	1054,9	1 173,7	1 273,5	1 373,10
o cümlədən:						
Xızı rayonu	263,2	242,1	268,7	261,8	272,3	347,1
Abşeron rayonu	356,2	336,5	398,5	463,6	557,1	378,1
Sumqayıt şəhəri	1607,5	8393,6	387,7	448,3	444,1	647,9
Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu	3218,4	5203,7	7577,4	8 230,6	9 060,7	7 707,80
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu	1753,0	2754,8	3744,5	4 543,8	5 260,4	11 450,4
Lənkəran iqtisadi rayonu	2529,8	3080,4	1933,0	1 722,7	1 845,9	1 131,00
Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu	6055,5	5738,4	6674,7	8 122,4	9087,2	30 915,30
Aran iqtisadi rayonu	1150,4	4524,1	4445,3	4 309,7	5504,0	6 151,00
Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu	6,3	7,1	8,3	10,1	9,6	9,9
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu	936,6	857,1	655,8	1 314,1	1 705,8	2 285,50
Naxçıvan Muxtar Respublikası	2702,0	2863,6	2920,4	3 058,6	3 202,7	3 310,40

Mənbə: www.stat.gov.az.-2016

Ayrı-ayrı iqtisadi rayonlar üzrə olan mehmanxana, mehmanxana tipli müəssisələrin həm gəlirinə, həm də xərclərinə görə cədvəldə əks olunan göstəricilərdən görünür ki, mehmanxanaların istismarından 2012-cu ildə gələn gəlir 153 981 min manat, 2016-cı ildə 204 112,7 min, məhsul(xidmət) istehsalına isə çəkilən xərcləri 2011-ci ildə 88680,4 min manat, manat olduğu halda, 2016-cı ildə 204 852,4 min manat təşkil etmişdir.

Ölkəmizdə olan şəhər və regional infrastruktur xüsusilə qonşu ölkələrdən 5 yaxud, 7 günlüyə ölkəmizə gələnlərin sayında artım yaradır. Dini mərasimlər, həmçinin bayramlarla bağlı da İran və Türkiyədən respublikamıza gələn turistlərin isə əsas məqsədini istirahət etmək və gəzinti təşkil edir. Aqroturizm əsas mövsümi xarakter daşdığı üçün turistlərin motivinə uyğun olaraq regionların turist müəssisələri kimi ixtisaslaşması istiqamətləri müəyyən olunur. Daha çox ölkənin mərkəzindən uzaq olmayan ərazilərdə təbii mühitlə bağlı olan turizm fəaliyyətinin təşkil olunma imkanları da artır. Ölkəmiz bugün böyük turizm potensialına malik də olsa onun çox az bir hissəsindən istifadə edilir. Hazırda Azərbaycan Respublikasının da olan regionların və bütövlükdə də ölkənin turizm potensialından nisbətən səmərəli istifadə məsələsi də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bunun isə əsas səbəblərindən biri də dünyada hökm sürən iqtisadi böhran vəziyyəti, dünya bazarında neftin qiymətinin aşağı düşməsi, valyuta məzənnəsində olan qeyri stabillikdir. Bu Sözügedən faktorlar isə ölkənin iqtisadiyyatına, dövlət büdcəsinə çox mənfi təsir göstərə bilər. Bu zaman turizmin inkişaf etməsi, xarici turistlərin ölkəyə cəlbi və xarici valyutanın ölkəyə daxil olması təmin olunur.

Ümumiyyətlə turizmin inkişafı istiqamətlərinə baxış keçirərkən aqroturizmin inkişafına diqqət olunmalıdır. Belə ki, aqroturizmin inkişafı üçün tələb olunan maliyyə turizmin digər növlərindən daha azdır. Bu da mövcud şəraitdə əsas üstünlüklərdən biri hesab olunur. Aqroturizm potensialının vəziyyəti hər zaman xarici və daxili amillərin təsirinə məruz qalır və dəyişir. Buna görə də, Azərbaycan Respublikasının aqroturizm potensialı mütəmadi olaraq dəyərləndirilməli, potensial ehtiyatlar aşkarlanmalı, turizmin inkişafı istiqamətdə qəbul edilən

proqramlarında öz əksini tapmalıdır. Bilirik ki, iqtisadi artım, çiçəklənmə öz potensialını sisteməlik şəkildə müəyyənləşdirən və onu inkişaf etdirən regionlar üçün xasdır. Aqroturizm potensialının qiymətləndirilmə metodikasını da regional turizmin inkişaf proseslərinin də nizama salınma problemlərinin həlli məqsədilə nəzərdə tutulmuşdur. Onun isə əsasını turizm ərazisinin xüsusiyyətlərinin tədqiq olunması təşkil edir ki, bu isə turizm regionunun hazırki iqtisadi şəraitə uyğunlaşma dərəcəsini də qiymətləndirməyə və onun inkişafının da məqsədyönlüyünü əsaslandırmağa şərait yaradır.

Aqroturizminin inkişafı həm də regionun infrastrukturun formalaşdırılması üçün münbit şərait yaranır. Bütün bunlar isə, əlbəttə, ölkəmizin regionlarının sosial-iqtisadi cəhətdən inkişafı və yoxsulluğun aradan qaldırılması ilə bağlı qəbul edilən proqramların əsas məqsədləri sırasındadır. Təəssüflə o da qeyd edilməlidir ki, respublikamız böyük turizm potensialına malik də olsa, onun çox az hissəsindən istifadə edilir.

Müasir dövrdə Azərbaycan Respublikasının regionlarının və demək olar ki, bütövlükdə ölkənin turizm potensialından da səmərəli istifadə məsələsi də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu fakt isə müasir iqtisadi şəraitə müəyyən qədər uyğun şəkildə ölkənin rekreasiya potensialının qiymətləndirilməsi, onun istifadəsinə olan yanaşmanın təkmilləşdirilməsini tələb edir.

Respublikada turizmi o cümlədən aqroturizmi inkişaf etdirmək və turistlərin cəlbi məqsədilə ölkə ərazisində sadəcə iqlim şəraiti, təbiət, flora yaxud fauna kimi resurslar deyil, bir o qədər də tarixi əhəmiyyətli mədəniyyət abidələri vardır. Sözügedən abidələr isə respublikamızın müxtəlif regionlarında yerləşir. Aqroturizmin inkişafı cəhətdən Quba-Xaçmaz da böyük əhəmiyyətə malikdir. Son dövrlərdə burada kiçik mehmanxana tipli olan istirahət mərkəzləri, qonaq evləri tikilmişdir. Quba-Xaçmaz turizm bölgəsi ölkə ərazisinin şimal-şərqində yerləşir. Bu bölgənin isə turizm sahəsi kimi formalaşmasına da təsir edən ən əsas aparıcı amil çox gözəl yarpaqlı meşələrin, ekoloji təmiz havanın, Xəzər sahillərinin, inkişaf etmiş nəqliyyat şəbəkəsinin, bağçılığın və orada heyvandarlığın

mövcudluğu hesab edilir. Bu komponentlərin birləşməsi isə gələcəkdə Yalama-Xudatda yerləşən sahil bazasında Azərbaycan Riviyerasının da yaradılmasını proqnozlaşdırmağa, subregionun infrastrukturunun daha təkmilləşdirilməsinə və onun beynəlxalq, müasir turizm mərkəzinə çevrilməsinə imkan yaradır.

Habelə, Qusarın, Laza kəndinin dağlıq yerləri, Qubanın Böyük Qafqaz dağlarından keçən hissələri, turizm üçün müsbət zəmin yaradır. Təngin dərəsinin qərb hissəsində olan turizm bazalarını təşkil etmək üçün potensial vardır. Bu ərazi isə özünün həm dağ yamaclarının mənzərəsi, həm meşə və çəmənləri, həm də dağ çayları və şlalələri ilə seçilir. Quba-Xaçmaz adlanan regionda Xızı rayonu yerləşir. Ölkənin dağlıq relyefə malik rayonları içərisində Bakıya ən yaxını Xızıdır. Ölkədə olan gözəl qoruqlarından hesab olunan "Altağac" qoruğu da bu rayonda yerləşir. Ərazisinin 90 %-i meşələr təşkil edir. Bu qoruq isə Böyük Qafqazın cənub və şərq yamaclarında olan nadir heyvan, bitki növlərini də qoruyub saxlamaq və bu ərazidə baş verən eroziya proseslərinin də qarşısını almaq üçün salınıb. Bu ərazidə yerləşən Şabran rayonu da öz tarixi abidələri ilə daima turistlərin diqqətini cəlb edir. Rayonda yerləşən tarixi arxeologiya abidələrindən daha məşhuru Şahnəzərli kəndi yaxınlığında olan Şabrandır (V-VIII əsrlər). Bu regionda Azərbaycanlı və xarici turistlərin daim diqqətindəki maraqlı ərazilərdən biri Qubada, Qubadan isə 57 km cənub-şərqdə olan, Bakı şəhərindən isə 225 km məsafədə olan, dəniz səviyyəsindən də 2350 metr hündürlükdə mövcud olan Xınalıq kəndinin əhalisi də ayrıca etnik qrup hesab olunur. Xınalıq köhnə məhəlləsində müasir dövrümüzdə 153 ev gəlib çatmışdır. Bu evlərdə 1360 nəfər adam yaşayır. Xınalıqlıların dili dünyadakı müasir dillərin hamısından fərqlənir. Xınalıqlılar Azərbaycan dilində danışsalar da öz dillərini qorumağı bacarıblar. Xınalıq fenomeni sadəcə Azərbaycan tarixində deyil, həmçinin bəşər tarixində ən diqqətəlayiq etnoqrafik müəmmalardan biri hesab olunur.

Lənkəran-Astara bölgəsi də turizm bölgəsi kimi öz subtropik iqlimi ilə təbiəti və abidələri ilə də kənd turizm mərkəzlərinin yaradılması istiqamətində potensial ərazilərdən biri hesab olunur. Bu bölgədə yerləşən Masallı rayonu öz

mineral su bulaqları olması cəhətdən zəngindir. Bu bulaqlar içərisində həm termal sulu bulaqlar, həm də soyuq suyu ilə fərqlənən bulaqlar var. Bulaqların bəzilərinin suyunun içərisində çoxlu kükürd və başqa mikroelementlər vardır. Dağlıq guşələrinin birində, rayonun mənzərəli yerində istisu mineral bulağı mövcuddur. Bu bulağın da suyu müalicəvi xassələrə malikdir.

Asma körpü və termal su şalaləsi bu yerlərə xüsusi gözəllik verən təbiət nümunələrindəndir.

Azərbaycanın şimal-qərb hissəsində yerləşən Şəki-Zaqatala turizm bölgəsində yeddi ovçuluq təsərrüfatı mövcuddur, Ulu-düz, Qax, Zaqatala, Oğuz, Qəbələ, İsmayılı, Şəki. Regionda 4 dövlət qoruğu vardır. Qəbələ rayonu həm qoz-fındıq, həm də şabalıd bağları ilə tanınır. Dəniz səviyyəsindən 1000m hündürlükdə, dağ yamaclarında məşhur şabalıd meşəsinə rast gəlmək olar. Rayonun ərazisi tarix, mədəniyyət, həmçinin memarlıq abidələri ilə zəngindir. Bum kəndində yerləşən məscid (XIX əsr), Əmili kəndində yerləşən Alban məbədi(IV əsr) misal göstərmək olar. Şəki-Zaqatala rayonunun əsas şəhəri Şəki şəhəri hesab olunur. Respublikanın ən qədim şəhərlərindən olan Şəki şəhərinin bizim eradan qabaq birinci minillikdə salınması güman olunur. Türk, ərəb və gürcü yazılı mənbələrində Şəki şəhərinin adına rast gəlinir. Şəkiddə cəlbedici mədəniyyət obyektlərinin sayı çoxdur. Dekorativ və Tətbiqi Sənət Muzeyi, Sabit Rəhman adına dram teatri, Rəsm Qalereyası bu cür obyektlərdən hesab olunur.

2.2 Aqroturizmin inkişafına dövlət dəstəyi

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin son 12 ildə ölkədə turizmin inkişaf etdirilməsini prioritet sahə hesab etdiyi üçün bu istiqamətdə çox mühüm sənədlər imzalamış, qərarlar qəbul etmişdir. Onlardan mühüm əhəmiyyət kəsb edən Azərbaycan Respublikasında turizmin inkişafına dair 2 Dövlət Proqramı uğurla icra edilmiş və bu sahədə yeni-yeni infrastrukturlar yaradılmışdır. Dövlətimizin bu sahəyə qayğısının nəticəsidir ki, 2011-ci il Azərbaycanda «Turizm ili» elan olundu. Həmin il çərçivəsində yeni-yeni layihələr reallaşdırıldı. Bu gün artıq Azərbaycan beynəlxalq aləmdə turizm ölkəsi kimi tanınan ölkələr siyahısındadır. Heç təsadüfi deyildir ki, Azərbaycanda hər il beynəlxalq turizm sərgisi təşkil edilir və bu sərgidə turizm sahəsində təcrübəsi olan ölkələr iştirak edir. Sadəcə ötən ildə 80-dən çox mehmanxana və mehmanxana tipli obyektə xüsusi razılıq (lisenziya) verilmişdir. Hal-hazırda belə obyektlərin sayı 300-dən çoxdur, onların da yarıdan çoxu bölgələrdə fəaliyyət göstərir.

İndiki dövrdə ölkəmiz turizm ölkələri arasında turizm növlərinin müxtəlifliyi ilə fərqlənir. Bu növlərə biznes turizmini, istirahət turizmini, sağlamlıq turizmini və s. nümunə göstərmək olar. Eyni zamanda Azərbaycanda saysız-hesabsız tarixi abidələr, turizm marşrutları, xaricilərə tanıtmaq üçün zəngin milli mətbəximiz, turistlərin rahat dincəlmələri üçün beynəlxalq standartlara cavab verən turizm-istirahət mərkəzləri vardır. Bu sahələrin inkişafı ilə bağlı kreditlər və subsidiyalar ayrılmışdır. Məhz turizmin inkişafının nəticəsidir ki, ildən-ilə ölkəmizə turizm axını güclənməkdədir. Bakı şəhərində və bölgələrdə turistlərə yüksək səviyyədə xidmət göstərən obyektlər tikilmiş və tikilməkdədir.

Dövlətin bilavasitə həmin sahəyə dəstəyi olmadan bu sahənin inkişafı mümkün deyildir. Buna görə də baxımdan turizm sahəsinin inkişafını da dövlət dəstəkləyir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, dünya təcrübəsini öyrənmədən turizmin inkişaf istiqamətlərini düzgün müəyyənləşdirmək və onun daha səmərəli inkişafına nail olmaq da mümkün deyildir. Dünya ölkələrin təcrübəsinə nəzər salsaq əgər görürük ki, bir sıra dünya ölkələrdə turizmin inkişafı istiqamətdə dövlət

proqramı hazırlanır, vergi verilməsində güzəştlər edilir, sərhəd-gömrük də rejim sadələşdirilir. Dövlətin büdcəsindən də turizmin inkişafı üçün vəsait ayrılır, şəxsi turist fəaliyyəti şirkətlərinə az faiz həcmində ödənişlə kreditlər verilir. Görülən bütün bu islahatların hesabına turizm sahəsinin maddi-texniki bazası da ildən-ilə genişləndirilir. Azərbaycanda beynəlxalq təcrübədən bəhrələnərək turizmin infrastrukturunun inkişafı məqsədilə daha çox investisiya siyasətindən istifadə olunur. Respublikanın həm icra, həm də qanunverici hakimiyyət orqanlarının, ən əsas da Mədəniyyət və Turizm nazirliyinin diqqətini isə kommertiya strukturlarının göstərikləri səydən istifadəsilə turizmin infrastrukturunun da inkişafını müasir tələblər səviyyəsində qurmağa yönəldir.

Turizmin inkişafı potensialının 50%-i, demək olar ki, regionlarda olan siyasətlə əlaqəlidir. Regionların sosial və iqtisadi inkişafı əhalinin məskunlaşması ilə dövlətin aparıcı himayəçilik obyektini hesab olunur. Bunun üçün dövlət social və iqtisadi inkişafın potensialı hesab olan hər region üçün şərait yaradır. Dövlətin regional siyasəti daha güclü respublika olma məqsədilə həyata keçirilir. Regionlar da daxili və xarici əlaqələri daha təkmilləşdirməklə öz müstəqil iqtisadi cəhətdən təhlükəsizliyini təmin edir. Hazırda dövlət və region münasibətləri azad bazar iqtisadiyyatına uyğun olaraq və dövlət tənzimləməsi yolu vasitəsilə əlaqələndirilir. Regionların iqtisadi cəhətdən müstəqilliyi və mərkəzləşdirilmiş olan qərarlar arasında iqtisadi maraqlar daha əsas götürülür. Yəni ki, mərkəzləşdirilmiş resurslar, maliyyə potensialı, həmçinin iş qüvvəsi də bunların təkrar istehsal edilməsi üçün ümumi respublika potensialı və dövlət resurslarını artıraraq istifadəsini daha da təkmilləşdirən siyasət formalaşır. Bu regionların dövlət qarşısında öhdəlikləri isə qlobal məqsədləri reallaşdırmaq məqsədilə həmin regionların resurslarından da istifadə etmək məqsədi və onların öz daxili resurslarının daha səmərəli istifadə olunması məqsədilə dövlətin resurslarının cəlbi məsələləri yaranır.

Regionlarda turizmin inkişaf etməsi dövlətin prioritet istiqamətləridir. Buna görə dövlət öz tənzimləyici rolunu turizm ilə regional maraqların qovuşmasında da

həll edir. Tənzimləmə istiqamətləri isə istehsal, bölgü və həmin regionda istehlak sferasına istiqamtləndirilir. İstehsalın genişlənməsi ilə dövlət öz gəlirlərinə daxil olan vergiləri də artırmaq və regionda olan əhalinin gəlirlərini artırmaq məqsədini güdür. İstehsal yolu vasitəsilə bazar diktəsinə uyğun məşğulluq sahə növləri formalaşır. İstehsalın inkişafı infrastruktur problemlərini də həll edir. Regionlarda turizm sahəsinin inkişafı həm kənd təsərrüfatının, həm təbii sərvətlərin, həm ev təsərrüfatının, həm tikintinin, həm də yol təsərrüfatının da inkişafına təsir göstərir və dövlət öz büdcəsi vasitəsilə, yaxud da kreditlər verərək birbaşa olaraq bu sahələrin inkişafına müsbət təsir edir və onların maliyyə mənbələrinin avadanlıqla da təmin olunmasını təşkil edir. Sadəcə sahibkarlara kömək etmək üçün kiçik və orta sahibkarlıq fəaliyyətinə dövlət büdcəsindən hər il 10 milyon manata qədər maliyyə ayrılır. Vergi formalarıyla isə dövlət regionlarda yaşayan əhalinin öz fərdi gəlirlərinin daha yaxşı formalaşmasına köməklik edir. Ünvanlı sosial yardım da regionda yaşayan yoxsulların sayı və əhalinin faktiki adambaşına düşən gəlir səviyyəsi ilə hesablanır. Əgər ki, adambaşına düşən gəlir səviyyəsi qiymətə ehtiyac minimumundan aşağıdırsa, onda bu səviyyəni ehtiyac minimumuna qədər qaldırmaq üçün dövlət tərəfindən vəsaitlər ayrılır. Region digər əsas prioritet fəaliyyəti, funksiyası dövlət üçün bu regionda resursların istifadəsinə əverişli şərait yaratmaqdır. Bu məqsədlə də investisiya proqramları və investisiya fondu yaradılmışdır. Bu fond isə investisiya proqramları da tərtib edir. Ölkə ərazisində son 3 il ərzində investisiya fondu da yaradılmışdır. Bu fondun isə əsas məqsədi isə investisiya sahələrinin, həmçinin turizm sahəsinin inkişafına dəstək olmaqdan ibarətdir. Fondun idarə mənbəyi isə respublikada mövcud olan gəlir səviyyəsinin yüksək olmasıdır.

Regionlarda turizmə dövlət öz himayəçilik siyasətini də həyata keçirir. Bu siyasətin isə əsas quruluşunda turizmə himayəçilik etmək durur. Turizm iqtisadi roluna və iqtisadi potensialı cəhətdən qiymətləndirildikdə isə Azərbaycanda perspektiv sayılan bir sahə strukturu təşkil olunur.

Turizm gəlirləri əsasən dövlət və bələdiyyə gəlirlərinin, habelə əhali gəlirlərinin tərkib hissəsidir və 2 əsas yol vasitəsilə turizm potensialı hesab olan regionlarda da inkişafı təmin etmək mümkün olur:

Dövlət birbaşa öz büdcə vəsaitləri hesabına turizm sahəsində kompleksləri tikməklə regionlarda turizmin daha da sürətli inkişafına şərait yaratmaq, həmçinin digər tərəfdən də sahibkarlara kömək edilməsi yoluyla həm yerli və həm xarici investorların turizmə cəlbi ilə inkişafa şərait yaratmaq. Əlbəttə, 1-ci yol dövlətin daha yüksək gəlirlərin olması ilə bağlıdır, habelə dövlət resurslarından daha səmərəli istifadə etmək lazım gəlir. Xarici turistlərə istiqamətlənən turist sənayesi məhsulu və xidməti isə əsas götürülür və turist bazarı daha da genişlənir.

Turizmin dövlət tərəfindən tənzimlənməsinin 2-ci yolundan isə istifadə etməklə inkişaf daha da vacibdir. Bu məqsədlə isə sahibkarlıqdan gələn gəlirlərin turizmdə istifadə məqsədilə rəqabət mühitində daha da səmərəli variant hesab olunur. Turizmdə sahibkarlıq sahəsi digər sahibkarlıq sahələri ilə bağlılığı genişdir. Ümumyyətlə sahibkarlıq mühitini investorlar yaradır. Bu sahibkarlıq isə turizm fəaliyyətində olan ayrı-ayrı kiçik sahibkarların bir yerdə birləşməsi ilə bağlıdır. Otelçilik, ictimai iaşə, həmçinin mənzil tikintisi, kommunal təsərrüfat vahid turist ərazisində birləşə də bilər və öz vəsaitlərini birləşdirərək birgə istifadə etmək məqsədilə də sahibkarlıq mühiti yaradılır.

Son dövrlərdə Azərbaycanda digər sahələrdəki formalaşdığı kimi turizmdə də özəl sektor formalaşmışdır. Özəl turist bölgələri, pansionatları və mərkəzləri. Buradan aydın olur ki, turizm sahəsində dövlət tərəfdən idarə sistemi turizmin ümumi cəhətdən tənzimlənməsinin istiqamətlərindən biridir. Turizmin sahəsinin dövlət tərəfindən tənzimlənməsində əsas hesab olunan məqsəd:

- Vətəndaşların istirahətə aid olan konstitusiyaya hüquqlarının təmin edilməsini gerçəkləşdirməkdir;
- Turizm sənayesinin inkişaf etməsi, yeni iş yerlərinin yaradılması və saylarının artırılması,

- Turist abidələrinin bərpa olunması və ətraf mühitin qorunması, əmçinin turist səfərlərindən və ölkənin öz mədəni potensialından turizmin inkişaf etməsi məqsədilə daha səmərəli istifadəsi.

Bu məqsədi isə gerçəkləşdirmək məqsədilə, dövlət ilk növbədə turizm sahəsinin insanların həyatındakı və onların yaşayışındakı tutduğu mövqeyi daha düzgün qiymətləndirməli və bu sahədə fəaliyyət məqsədilə daha əlverişli şərait yaratmalı və onun əsas istiqamətlərini müəyyən etməlidir.

Azərbaycan Respublikası 2001-ci ildə ÜTT-nin (Ümumdünya Turizm Təşkilatı) tamhüquqlu üzvü olmuş və bundan sonra 2002-2005ci illərdə də turizmin inkişaf etməsi məqsədilə Ölkədə “Turizmin İnkişafına Dair Dövlət Proqramı” qəbul olunmuş və turizm bazarına da inteqrasiyanın əsası qoyulmuşdur. Elə həmin illərdən başlayaraq ölkədə mütəmadi olaraq sərgilər də təşkil olunur və dünya səviyyəli tədbirlərdə də iştirak edilir. Turizm sahəsinin inkişaf etməsi və beynəlxalq tədbirlərin də respublikamızda təşkili ilə bağlı paytaxt və bölgələrdə olan mehmanxana tipli müəssisələrin sayı daha da artmışdır. Turizm sahəsinin ixtisaslı kadrlarla da təmin edilməsi diqqət mərkəzindədir.

Turizm sahəsinin inkişaf etməsi üçün 2010-2014- cü illər rızində də “Turizmin inkişafına dair Dövlət Proqramı” qəbul olunmuş və bu sahədə işlər görülmüşdür.

Kənd turizmi layihəsinin icra edilməsini Türkiyəyə məxsus TİKA və Almaniyaya məxsus GTZ təşkilatı ilə birlikdə həyata keçirilməsi planlaşdırılıb. Bu proqramın isə əsas məqsədi turizm sahəsini qeyri-neft sektorunda əsas qüvvəyə çevirməkdir. Regionlarda müasir tələblərə uyğun olan mehmanxanalar, kottec kompleksləri, başqa istirahət mərkəzləri hazırlanıb turistlərin istifadəsinə verilir. Regionlarda turistlərin istirahət etməsi üçün müvafiq şəraitin də yaradılması sözsüz ki, müəyyən qədər xərclər tələb edir. Lazım olan şəraitin yaradılması məqsədi üçün dövlət tərəfindən kənd əhalisinə kiçik kreditlər ayrılması zərurəti yaranır. Habelə, kənd turizminin inkişaf etməsi məqsədilə regionlarda maarifləndirmə işlərinin də aparılması da ən vacib amillərdən biridir. Turistlərin qəbul olunması, turistlərin

evlərdə yerləşdirilməsi, onların yataq dəstləri ilə, həm də qida ilə təmin olunmaları, bunlarla bərabər tərcüməçilik, həmçinin bələdçilik kimi xidmətlərin göstərilməsi, habelə, fiziki və əmlak təhlükəsizliyi qaydaları haqqında təlimlər keçirilməlidir. Yoxsulluğun da aradan qaldırılması və onların işgüzar fəaliyyətinin də canlandırmaq məqsədilə bu cür tədbirlərin reallaşdırılması böyük əhəmiyyətə malikdir.

Ölkədə yerləşən əksər kənd yaşayış məntəqəsi daha çox yaşıllıq və dağlıq bölgələrdə yerləşir. Bu cəhətdən də Azərbaycanda aqroturizminin inkişafı üçün potensial vardır.

Turizm sahəsində aparılan dövlət siyasəti və bu istiqamətlərdə qəbul edilən proqramların nəticəsi olaraq ölkə daxilində turizmin bir çox sahəsində inkişafa nail olunmuş və sırf aqroturizm sahəsində yox ümumiyyətlə turizm sahəsində artıma meyilli dəyişim müşahidə olunmuşdur.

2.3 Aqroturizmin regionlarda təhlili

Son dövrlərdə Azərbaycanda turizmə, xüsusilə xarici turistlərin ölkəmizə gəlişinə böyük diqqət və qayğı göstərilir. Qeyri-neft sektorunun aparıcı istiqaməti kimi turizmin hərtərəfli inkişafı üzrə Prezident İlham Əliyev tərəfindən həyata keçirilən məqsədyönlü siyasət sayəsində bu sahə ölkə iqtisadiyyatının əsas istiqamətlərindən birinə çevrilib. Hazırda dövlət tərəfindən turizm infrastrukturunun dünya standartları səviyyəsinə çatdırılması üzrə tədbirlər görülür.

Asiya və Avropa arasında körpü rolunu oynayan Azərbaycanda iqtisadiyyat, turizm, idman, mədəniyyət, incəsənət və digər sahələrdə əldə olunmuş böyük uğurlar ölkəmizə nəinki əcnəbi iş adamları, həmçinin turistlər arasında marağı artırmışdır. Bu sahədə dövlət başçısının şəxsi nəzarəti altında həyata keçirilən iri layihələr bunun üçün əlverişli şərait yaradır.

Azərbaycan günü-gündən inkişaf edir. Bütün sahələr, o cümlədən turizm ölkənin regionlarında inkişaf edir. Azərbaycana son illərdə gələn turistlərin sayındakı artım və regionlarda yeni otellərin açılması ölkəmizin inkişafının göstəricisidir.

Bu artım aşağıdakı cədvəldə göstərilmişdir:

Səyahət agentlikləri və turoperatorların əsas göstəriciləri

Cədvəl 2.4

	2012	2013	2014	2015	2016
Müəssisələrin sayı	170	197	218	243	272
İşçilərin sayı (kənar əvəzçilər də daxil edilməklə), nəfər	1730	1729	1 794	1 586	1 838
turizm fəaliyyəti ilə məşğul olan işçilərin sayı, nəfər	1473	1 515	1 567	1 308	1472
Müəssisələrin əldə etdiyi gəlir, min manat	27122	29600,9	107,1	36 482,2	36 758,3
Məhsul (xidmət) istehsalına çəkilən xərclər, min manat	23541	25292,5	27	30 811,6	29 101,8
Əhaliyə satılmış turizm yollayış blanklarının sayı, ədəd	62866	65448	66 233	44 615	36 978
Əhaliyə satılmış turizm yollayış blanklarının dəyəri, min manat	40693	42892,3	44	33 474,7	33 466,5
Qəbul edilmiş və göndərilmiş turistlərin sayı, nəfər	101431	91 961	92 305	61 965	53 999

Mənbə: www.stat.gov.az.-2016

Azərbaycanda turizm sahəsinin inkişafının prioritet istiqamətlərindən biri də rekreasiya (sağlamlığın bərpası) turizmi hesab olunur, lakin ölkəmizdə bu istiqamətin heç də bütün sahələri kifayət qədər inkişaf etməyib. Ekoloji kənd turizmi (bunu daha çox aqroturizm adlandırırlar) kimi maraqlı istiqamət yenidən inkişaf etməyə və populyarlıq qazanmağa başlamışdır. Aqroturizm - kənd yerində və kənd evlərində yaşamaq şərti ilə bu və ya digər xalqın məişəti ilə yaxından tanış olmaqla istirahət növü başa düşülür. Bu səyahət növü isə xüsusilə İspaniyada, İtaliyada, Fransada və Yunanıstanda daha çox inkişaf etmişdir. Sadalanan ölkələrdə turizm sənayesinin bu istiqaməti onilliklərdir ki, mövcuddur. Həmin illər ərzində bu ölkələrdə çox sayda özəl kənd mehmanxanaları şəbəkəsi yaranmış, minlərlə müxtəlif turist attraksionları formalaşmış, yüzlərlə marşrut işlənib hazırlanmışdır.

Tarixi və mədəni ənənələrinin zənginliyinə görə ölkəmiz Cənubi Avropa ölkələrindən geri qalmır. Eyni zamanda, ölkəmizdə iqlim və landşaft özəlliklərinin fəvqəltəbii sayda müxtəlifliyi mövcuddur. Bütün bu amillər birlikdə aqroturizmin və onun əsas seqmenti - ekoturizmin inkişafı üçün ideal ərazi formalaşdırır. Bu, həm milli iqtisadiyyat, həm də beynəlxalq turizm biznesi çərçivəsində əsaslı iddia hesab olunur.

Kəndlərdə ekoturizmin inkişafı üçün əsas mənbə ilk növbədə kiçik özəl bitkiçilik və heyvandarlıq təsərrüfatlarıdır ki, bunlar ölkəmizdə kifayət qədər mövcuddur. Adəti üzrə, kiçik fermalar kənd təsərrüfatı bitkilərinin və heyvanlarının spesifik milli mədəniyyətini özündə əks etdirir və təsərrüfatın aparılmasının ənənəvi texnologiyalarından istifadə edirlər. Məhz bu unikal amillər əcnəbi ekoturistlər üçün çox cəlbedicidir. Digər tərəfdən, ölkənin aqrar ehtiyatlarının təsərrüfat tipli mənimsənilməsinin tarixi ilə tanışlıq milli tədris turizminin inkişafı planının gerçəkləşdirilməsi çərçivəsində olmalıdır.

Ölkənin ənənəvi kənd təsərrüfatı rayonlarının zəngin mədəni-tarixi irsindən əlavə, ölkədə aqroturizm proqramlarının inkişafı üçün daha bir vacib amil milli qonaqpərvərlik və milli mətbəxdir. Müasir texnologiyalara müvafiq kənd qonaq evlərinin və ekoaqro təsərrüfatlarının təşkili bu cür layihələrin hərəkətverici qüvvəsidir. Məhz bu istiqamət hazırda beynəlxalq rekreasiya biznesi sahəsində ən dinamik inkişaf edən istiqamətdir.

Regionların iqtisadiyatı ölkə iqtisadiyyatının tərkibinə daxildir. Ölkə iqtisadiyyatında olan dinamizm, inkişaf proporsiyalar və qanunauyğunluqlar regionların iqtisadi imkanlarına da təsir edir. Regionlar isə həm bir-biri ilə, həm də mərkəzlə əlaqədar olan vahid təsərrüfat sistemlərini yaradır. Əlbəttə, bu təsərrüfat inzibatçılıq əsasında yox, qarşılıqlı əlaqələr prinsipləri ilə qurulur. Regionların iqtisadiyyatı da məhəlli maraqlar nəzərə alınaraq qurulduğu halda ölkə iqtisadiyyatı da ümumi mənafeələr üzərində qurulur. Hər bir ölkənin iqtisadi cəhətdən təhlükəsizliyi həm hər bir vətəndaşın, həm hər bir şəxsin iqtisadi cəhətdən

maraqlarını, onun sosial inkişafını mərkəzləşdirilmiş olan fondlar vasitəsilə, resurslar vasitəsilə də təmin etmək strategiyası əsas nəzərə alınır. Makroiqtisadi maraqlar, resurslar, lokal və məhəlli imkanlar hesabına uyğunlaşdırılır. Məhz buna görə də ,regionlarda təsərrüfat subyektləri və sosial əhali qrupları öz maraqlarını və tələbatlarını mərkəzləşdirilmiş qaydada ölkə səviyyəsində həll etməklə də vahid sistemin region daşıyıcılarına çevrilirlər. Bu əlaqələr,həm ÜDM-un istehsalında, onun bölgüsündə, habelə ,dövlət büdcəsinin formalaşmasında,onun istifadəsində, və hər hansı qərar qəbulunun da ayrı-ayrı sahələrə təsir etməsində səmərəlidir.

Turizm nöqtəyi-nəzərindən bəzi regionlar daha da əlverişli, daha da sosial tutumlu və bölgənin kompleks inkişafı üçün daha əhəmiyyətli olur. Bu səbəbdən də turizm 2 əsas yöndə öyrənilir:

- 1) Makroiqtisadi meyarlara uyğun
- 2) Regionun sosial inkişafına uyğun

Turizm sahəsi daha çox təbii sərvətlərlə daha bağlı olduğu üçün onun təkrar istehsalı da yerli əhaliyə ayrılmaq səbəbilə vəsaitlərlə təmin olunur. Buna görə də mərkəzləşmiş olan büdcə hesabına sahibkarlığa kömək etmək, yaxud da subsidiyaların tətbiqi vasitəsilə ayrı-ayrı bölgələrdə turizmin inkişafını stimullaşdırmaq əsas məqsəd kimi qarşıya qoyulur.

Regionların sosial-iqtisadi inkişafında önəmli rol oynayan nüanslardan biri də turizm istiqamətində fəaliyyət göstərən sahibkarların turizm sahəsinin infrastrukturunun yaradılması məqsədilə təqdim etdikləri layihələrdə əksini tapan proqramlar üzrə maliyyələşdirilməsinə üstünlük verilməsindən ibarətdir. Bu cür layihələrin isə aidiyyəti qurumlar tərəfindən də dəstəklənməsi bölgələrdə də turizm axınının güclənməsinə daha da təsir edə biləcək potensiala malik turist xidmət sahələrinin də yaradılmasına və onun inkişafına öz müsbət təsirini hiss etdirəcəkdir. Zonaların istifadəsi prosesində isə əsas meyar bölgələrin inkişafı və onların sosial-iqtisadi cəhətdən vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasından ibarət olacaqdır.

Azərbaycanda mütəmadi olaraq beynəlxalq tədbirlərin və toplantıların keçirilməsi, regionlara turist səfərlərinin ildən ilə daha da artımını nəzərdə tutaraq mehmanxanaların ilboyu istismarı da dünya standartlarına uyğun təmin olunur, bu isə həm qəbul edilmiş , həm də göndərilmiş turistlərin sayının artımı ilə nəticələnir:

1] İqtisadi rayonlar üzrə qəbul edilmiş və göndərilmiş turistlərin sayı, sosial-iqtisadi inkişaf cəmi (nəfər)

cədvəl2.5.

İqtisadi rayonlar					
	2012	2013	2014	2015	2016
Ölkə üzrə - c ə m i	101431	91961	92 305	61 965	53 999
Bakı şəhəri	88238	77987	77 560	47 212	40 550
Abşeron iqtisadi rayonu	324	357	533	310	34
Sumqayıt şəhəri	324	357	533	310	34
Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu	-	48	132	232	335
Gəncə şəhəri	-	48	132	232	335
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu	-	-	-	-	
Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu	-	-	-	-	
Aran iqtisadi rayonu	786	981	1 372	1 445	192
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu	-	-	-	-	
Regionlarda turizmin inkişafı həmin regionların və respublikanın sosial- Naxçıvan Muxtar Respublikası	12083	12588	12 708	12 766	90

Mənbə: www.stat.gov.az.-2016

Bu sahənin sosial-iqtisadi inkişafda rolu ÜDM-un artımında iş yerlərinin açılmasında və regionun potensialının daha səmərəli istifadə edilməsi yolları ilə yerli büdcələrin də formalaşmasına təsiri ilə müəyyənləşir. Yerli büdcələr isə daxili vergilər, həmçinin mərkəzləşdirilmiş dövlət büdcəsindən ayrılan maliyyə vəsaitlər vasitəsilə formalaşır. Yerli büdcələrin isə əsas məqsədi ərazilərin sosial və iqtisadi cəhətdən inkişafını təmin etməkdən ibarətdir. Regionlarda yerləşən müəssisələr, həm fiziki şəxslər, həm də hüquqi şəxslər vergi ödəyicisi olaraq əmlak və torpaq vergisini də yerli büdcəyə köçürürlər. Sahibkarlıq fəaliyyəti vergiləri isə mərkəzləşdirilmiş olan dövlət büdcəsinə ödənilir. Regionlarda məşğulluq elə həmin regionların iqtisadi cəhətdən potensialını istifadə etməklə həm istehsal və xidmət sahələrinin yerləşməsi, genişlənməsi, həm onların məhsul və xidmətlərinin tələbatını daha yaxşı ödəmək məqsədilə artır və beləliklə büdcə formalaşmış olur. Bu səbəbdən də region turizmin inkişaf etməsində və turizm obyektlərinin yerləşməsində maraqlıdır. Regionun sosial-iqtisadi cəhətdən inkişafı həmin regionda daha çox məhəlli səmərə təmin edən istiqamətlərdə inkişaf etdirilir. Dövlət sosial-iqtisadi cəhətdən inkişafın regional aspektlərini daha da gücləndirmək səbəbilə yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi cəhətdən davamlı inkişaf proqramlarını qəbul edir. İqtisadi təhlillərdən məlum olur ki, bölgələrin iqtisadi potensialıyla sosial və iqtisadi inkişafında olan rolu arasında müəyyən qədər disproporsiyalar vardır. Əhalinin 50%-ə qədəri bu sərvətlərin, coğrafi resursların, həmçinin infrastrukturanın bəzi obyektləri regionlarda da yerləşdiyi halda onların iqtisadi cəhətdən artımda, əhalinin məşğulluq səviyyəsində xüsusi çəkisi aşağı səviyyədədir. Regionların özünü maliyyələşdirmə və özünün idarəetmə prosesində fəallığı bu regionlarda potensialın və ondan istifadənin yüksək olması ilə əlaqəlidir. Bu potensialın isə iqtisadi dövriyyəyə cəlbi məqsədilə dövlətin regional siyasəti bəzi iqtisadi mexanizmlər, təşkilati və digər iqtisadi mexanizmlər vasitəsilə həyata keçirir. Məşğulluğun səviyyəsi isə regionlarda nə qədər yuxarıdırsa, elə bir o qədər də davamlı inkişaf xarakterikdir..

Məskunlaşma prosesi regionun kompleks inkişafının əsas tərkib hissəsidir. Regionlarda iqtisadi potensialla yanaşı əhali məşğulluğunun birlikdə inkişaf etdirilməsi işçi qüvvəsinin qıtlığını azalması, əhali miqrasiyası minimuma endirilməsi ilə nəticələnir. Məskunlaşma həyat səviyyəsi, həmçinin sosial infrastrukturunun inkişafı ilə də əlaqəlidir. Aparılan siyasətdə əsas məqsəd dünya ölkələrində və bizim respublikada islahatların aparıldığı şəraitdə regionların iqtisadi cəhətdən inkişaf səviyyəsini mərkəzlərin iqtisadi cəhətdən inkişaf səviyyəsinə çatdırmaqdır. Ancaq onu da qeyd edək ki, bu cür yaxınlaşma əlverişli, iqtisadi cəhətdən daha da səmərəli və sosial durum nöqteyi nəzərindən daha effektivdir..

Regionlarda bəzi sosial obyektlər mülkiyyət formasından da asılı olmayaraq əhali tələbatına daha uyğun olmalıdır və bu müəyyən sosial və iqtisadi normativləri özündə cəmləşdirməlidir, o cümlədən də təhsil müəssisələri də, yol təsərrüfatı da, enerji ehtiyatları da, içməli su problemləri də, telefon rabitələri də normativlərə uyğun şəkildə olmalıdır.

İqtisadi rayonlarda turizm sahəsi üzrə müəssisələrində çalışan işçilərin sayı aşağıdakı cədvəldə göstərilmişdir:

**İqtisadi rayonlar üzrə turizm müəssisələrində çalışan işçilərin ümumi
sayı(nəfər)**

Cədvəl 2.6.

İqtisadi rayonlar					
	2012	2013	2014	2015	2016
Ölkə üzrə - c ə m i	1730	1729	1 794	1 586	1 838
Bakı şəhəri	1643	1634	1 688	1 473	1 628
Abşeron iqtisadi rayonu	8	8	13	4	24
o cümlədən:					
Abşeron rayonu	-	-	-	2	16
Sumqayıt şəhəri	8	8	13	2	8
Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu	-	5	11	25	60
o cümlədən:					
Gəncə şəhəri	-	5	11	9	9
Tovuz rayonu				16	51
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu	-	-	-	-	
o cümlədən:					
Şəki rayonu	-	-	-	-	
Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu	-	-	-	-	
o cümlədən:					
Xaçmaz rayonu	-	-	-	-	
Quba rayonu	-	-	-	-	
Qusar rayonu	-	-	-	-	
Aran iqtisadi rayonu	2	5	5	7	2
o cümlədən:					
Yevlax rayonu	-	3	3	3	-
Mingəçevir şəhəri	2	2	2	2	1
Ağdaş rayonu	-	-	-	1	-
Şirvan şəhəri	-	-	-	1	1
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu	-	-	-	-	1
o cümlədən:					
Şamaxı rayonu	-	-	-	-	1
Naxçıvan Muxtar Respublikası	77	77	77	77	123

Mənbə: www.stat.gov.az.-2016

Respublikamızın təbiətinin zənginliyi və onun rəngarəngliyi regionlarda turizm sahəsinin müxtəlif növlərinin də inkişafına geniş imkanlar yaradır. Demək olar ki, yerli əhali də artıq bu cür imkandan istifadə edir. Aqroturizm ilə məşğul olaraq, bütün ilboyu həm yerli, həm də xarici turistlərə yaşayış üçün yer, yemək verir, hətta bəzən bəzi yerlərdə ekskursiya xidmətləri də göstərirlər. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu turistləri qəbul edən hər bir kəndli ilə yanaşı, onlara göstərilən xidmətlər müqabilində başqa sakinlər də mənfəət qazanırlar. Yəni, qonşu kəndlilər də istehsal etdikləri öz ərzaq məhsullarını, öz əl işlərini gələn turistlərə satmaq imkanı əldə edirlər. Belə kənd evlərinin sayları hər mövsüm artmağa davam edir. Əhalinin sosial rifahının yaxşılaşdırılmasında da əhəmiyyətli rolu olan bu turizm növünə dəstək olunması məqsədi ilə TBİ (Turizm Baş İdarəsi) yaradılmışdır. Aqroturizmin təbliğ olunması və onun inkişaf etdirilməsi səbəbilə daim bölgələrdə treninqlər və təlim kursları da təşkil edilir. Aqroturizm maddi gəlir mənbəyi olmaqla yanaşı, həm mədəniyyətimizin, həm adət-ənənələrimizin, həm də mətbəximizin təbliğində əvəzedilməz amil hesab olunur və yaxın gələcəkdə də ölkənin bütün bölgələrində geniş yer tutacaqdır.

FƏSİL III. AZƏRBAYCANDA AQROTURİZMİN İNKİŞAFININ TƏNZİMLƏNİLMƏSİ

3.1 Dövlətin aqroturizm siyasəti və hüquqi bazası

Azərbaycanda turizm profilli ölkəyə çevrilmək üçün və beynəlxalq aləmdə öz sözünü deyə bilməsi üçün böyük potensialı mövcuddur. Zəngin təbii sərvətləri, qədim tarixi və memarlıq abidələri də, özünəməxsus mentaliteti də, əlverişli ictimai coğrafi mövqeyi, xəzərin sahil əraziləri turizmin inkişaf etməsi üçün əhəmiyyətli rol oynayır. Bu halda isə bizi bu cür sual düşündürə bilər. Bəs bu qədər də təbii sərvətləri olan bir ölkəni inkişaf etmiş bir turist ölkəsinə çevirmək üçün nə çatmır? Əvvəlcə Azərbaycanın bu istiqamətdə düzgün siyasəti və strategiyası olmalıdır. Bilirik ki, turizm milli maraqların və həm də iqtisadi inkişafın ən əsas istiqamətlərindən biri sayılır. Hər bir Azərbaycan vətəndaşı da bu gün tam bilməkdir ki, turizm sahəsi insanın sosial-iqtisadi cəhətdən problemlərini həll edə bilər. Turizm həmçinin cəmiyyətdə gedən polyarizasiya- yəni həm qütbləşmə, həm də təbəqələşmə prosesinin qarşısını da alır. Turizm milli gəlirin də əhali arasında bərabər bölünməsinədə müəyyən şərait yaradır. Məlumdur ki, turizm iqtisadiyyat ilə qarşılıqlı əlaqədədir. Turizmin inkişaf etdirilməsi üçün dövlətin üzərinə bir sıra vəzifələr düşür.

Turizm sahəsində dövlətin əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

1. Bu sahədə dövlətin həyata keçirdiyi siyasətinin əsaslarını, həmçinin turizmin əsas istiqamətlərini müəyyən etmək;
2. Turizm sahəsinin inkişafı məqsədilə dövlət proqramını işləyib hazırlamaq;
3. Bu sahənin normativ bazasını işləyib hazırlamaq;
4. Bu istiqamətdə sahələrarası və regionlararası fəaliyyəti də əlaqələndirmək;
5. Azərbaycan Respublikasını ölkə xaricində əhəmiyyətli turizm ölkəsi olmasını tanıtmaq məqsədilə informasiya şəbəkəsi də yaratmaq;

6. beynəlxalq turizm təşkilatlarında da Azərbaycan Respublikasının rəsmi nümayəndəliyini təşkil etmək və turizmin inkişafına məqsədlə beynəlxalq proqramın işlənilib hazırlanmasında da iştirak etmək,

7. turizm təşkilatlarının reyestrini aparmaq;

Turizm sahəsinin inkişafı ölkənin xarici həm siyasətindən, həm ölkələrarası münasibətindən, həm də ölkə daxilində olan siyasi və iqtisadi vəziyyətlə bağlıdır. Turizm sahəsi ilk növbədə ölkədə olan siyasi və iqtisadi vəziyyətə öz təsirini göstərir. Ümumiyyətlə, Hər bir ölkənin turizm istiqaməti üzrə siyasəti hazırlanarkən həmin ölkənin dünyadakı turizm sahəsinin mübadilə münasibətlərində də iştirak səviyyəsi nəzərdə tutulur, həmin ölkənin də tələb və təklif səviyyəsinə uyğun inkişaf səviyyəsi müəyyən olunur. Bu səbəbə görə də beynəlxalq turizm sahəsinin regional bazarlarında həm yerli bazarların ümumi və spesifik cəhətdən inkişaf xətlərinin, həm tələb və təklif prosesi, həm də bazarın tutumu və bazarda olan münasibətlərinin effektivliyinin dərinədən öyrənilməsi və müvafiq addımların da atılması zəruri hesab olunur. Bunun isə ilk addımı dövlət tərəfindən atılan addımlardır. Turizm siyasəti dövlətin həm xarici iqtisadi siyasətini, həm də beynəlxalq turizm sahəsinin məqsəd və onun tədbirlərinin mahiyyətini formalaşdıran bir element kimi qəbul olunur. Buna görə də dövlət tərəfindən turizm sahəsinin inkişafı ilə bağlı tədbirlər görülməmişdən əvvəl bu ölkənin, regionların da turizm səviyyəsinin və onun potensialının öyrənilməsi zəruridir. Bunun üçün inkişaf göstəricilərinə də müraciət olunur. Ölkə turizminin inkişaf etməsi göstəriciləri sisteminə aşağıdakılar daxildir:

- Turist axınının həcmi;
- Sütka ərzində turizm xərclərinin orta hesabla həcmi;
- Maddi-texniki bazanın hazırkı vəziyyəti və onun inkişafı;
- Turizm müəssisələrinin maliyyə-iqtisadi fəaliyyətində olan göstəricilər;
- Beynəlxalq turizm sahəsinin inkişaf göstəriciləri.

Turizm sahəsində siyasət hazırlanarkən ona müvafiq aspektlərin nəzərə alınması vacibdir:

- Xarici turizm və siyasət bir-birilə qarşılıqlı əlaqədədirlər;

- Ölkənin turizm sahəsindəki siyasəti bu ölkənin xarici iqtisadi fəaliyyətinin də bir hissəsidir;

- Turizm sahəsindəki siyasətinin ilk addımı olaraq isə ölkə daxilində konkret olan addımlar atılmalıdır;

- Turizm sahəsində olan siyasətinin effektiviyi başqa ölkələr arasındakı münasibətlərlə əlaqəlidir.

Turizm sahəsində olan siyasət, dövlət tərəfindən reallaşdırılan tədbirlər məcmusu olmaqla məhz, bu sahənin ölkə daxilində iqtisadi və sosial sferalarında da rolunu, vəzifələrini idarə etməkdən ibarətdir. Bütün bunları nəzərə alaraq turizm sahəsində siyasətin aşağıdakı göstərilən mexanizmlərini sadalamaq olar:

- Turizm sahəsində müxtəlif istiqamətlərdə proqramların hazırlanması və onların həyata keçirilməsi;

- Turizm anlayışının daha da inkişafı;

- Tədbirlərin reallaşdırılması zamanı nəticəyə çatmasının təşkil edilməsi;

- Turizm sahəsindəki fəaliyyətinin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi.

Ümumiyyətlə, dövlətin turizm sahəsindəki siyasətinin məqsədinə kadr potensialının da gücləndirilməsi, turizm sahəsində olan maddi-texniki bazanın da gücləndirilməsi, həmçinin milli turist məhsulunun da beynəlxalq rəqabətə qarşı dözümlü gətirməsi, habelə daxili və xarici investisiyaların geniş cəlbə, gömrük və vergi sahəsində də siyasət sisteminin yenilənməsi və onun inkişafı aiddir. Bu məqsədlərin və bu hədəflərin həyata keçirilməsi məqsədilə Milli Məclisdə Mədəniyyət Komissiyası, habelə, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi daxilində şöbə və komitələr də fəaliyyət göstərir. Turizm sahəsindəki proqramları həyata keçirilərkən qarşıya əsasən aşağıdakı məqsədlər qoyulur:

- Dünya standartları səviyyəsində milli turizm bazarının yaradılması;

- Bu sahədə turist fəaliyyətinin normativ və hüquqi bazasının daha da təkmilləşdirilməsi;

- Turizmin sosial yönünün gücləndirilməsi;

- Turizm sahəsində mülkiyyət münasibətlərinin daha da inkişafı;

- Turizm sahəsinə kiçik sahibkarların cəlbi və kiçik bizneslərə dövlət tərəfindən dəstək olunması;

- Turizmin bölgələrdə bərpası və dünya standartlarına cavab verən səviyyəyə qədər çatdırılması;

- Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq turizm bazarına inteqrasiya olunması, beynəlxalq turizm münasibətlərinin də gücləndirilməsi və geniş vüsət alması;

- Turizm sahəsinin dayanıqlı inkişaf etməsi nəzəriyyəsinin hazırlanması;

- Müasir texnologiyaların da turizm sistemində geniş şəkildə tətbiq olunması;

- Turizm sahəsinin maddi bazasının daha da inkişaf etdirilməsi məqsədilə fondların və xarici investisiyaların cəlbi;

- Bu istiqamətdə informasiya sisteminin yenilənməsi, həmçinin marketing fəaliyyətinin daha da gücləndirilməsi və.s.

Turizm sahəsi üzrə proqramlar öz məqsəd, mərhələ və öz vəzifəsindən asılı şəkildə özündə aşağıdakıları cəmləşdirir:

- Normativ hüquqi baza;

- Turizm sahəsinin inkişaf etməsi və onun idarə olunması;

- Turizm sahəsinin maddi-texniki bazasının inkişaf etməsinə dəstək olunması;

- Yerli turizm sahəsində istehsal olunan məhsullarının xarici bazarlarda geniş tanıtılması üçün məlumat və reklam təminatının inkişaf etməsi də;

- Turizmin milli kadrla təminatı.

Son dövrlərdə ölkəmizin turizm sahəsində potensialının dünyada tanınması, turistlərin bizim ölkəmizə səfərlərinin də sayını artırılması, turizm sahəsinin növlərinin daha inkişaf etdirilməsi, turizm sahəsində məşğul olan sahibkarların vəziyyətinin daha da yaxşılaşdırılması, yeni infrastrukturun yaradılması istiqamətində mühüm işlər görülmüşdür. Respublikada son dövrlərdə regional, dünya səviyyəli tədbirlər keçirilir və bu ölkənin tanınmasına, xarici turistlərin cəlb olunmasına geniş imkan yaradır. Ölkənin turizm siyasəti bu istiqamət üzrə nailiyyətlərin əldə edilməsi, həm sosial-iqtisadi kompleksin qorunması, həm də

inkişafı istiqamətində turizm fəaliyyətində dövlətin bütün forma, metod və fəaliyyət göstərmiş istiqamətlərinin cəmidir.

Dövlətin turizm istiqaməti üzrə siyasətinin əsas istiqamətləri bunlardır:

- Səyahət edənlərin hüquqlarının qorunması;
- Turizm istiqaməti üzrə yaxud da, birbaşa bu istiqamət üzrə fəaliyyət göstərən öz yerli sahibkarların maraqlarının da qorunması;
- Həm daxili və həm də xarici turizmin dövlət tərəfindən dəstəklənməsi .

3.2 Aqroturizmin stimullaşdırma mexanizmləri və təkmilləşməsi

Dövlət turizmin inkişafında iştirak edərək turizmin iqtisadi rolunu və səmərəsini genişləndirir və kommersiya gəlirləri və eləcə də mənfəətin əldə olunmasının reallaşdırır. Bu sahədə dövlətin idarəetmə funksiyası ayrı-ayrı regionlarda turizmin inkişafını stimullaşdırmaq və turizmin inkişafı sahəsində sahibkarlıq fəaliyyətinin daha sürətli inkişafına şərait yaratmaqdan ibarətdir. Turizmin inkişafında dövlətin maliyyə siyasətinin əsasında isə cari və perspektiv dövrlərdə xərc istiqamətlərinin müəyyən olunması, gəlirlərin və xərclərin düzgün optimallaşdırılmasının müəyyən edilməsi dayanır. Bütün bunlar isə turizm fəaliyyətində sahibkarlığın inkişafına şərait yaradan vergi və büdcə vəsaitləri hesabına həyata keçirilir. Dövlətin turizmin inkişafına təsiri özünü bilavasitə qanunvericilik aktlarının yaranması və formalaşmasında göstərir. Belə ki, Azərbaycanda uzun müddət turizmin inkişafına şərait yaradan qanunvericilik sistemi mövcud olmamışdır. İlk dəfə isə 1997-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən turizmin inkişafını nəzərdə tutan “çərçivə qanunu” təsdiq edilmişdir. Bu qanun vasitəsilə turizmin inkişafının əsas istiqamətləri müəyyən edilmiş, habelə turizmin inkişafında dövlətin əsas məqsəd və vəzifələri əsas prioritet kimi müəyyən edilmişdir. Eyni zamanda da bu qanun turizmin normativ metodiki təminatının, eləcə də turizmi idarə edən orqanların təşkilati-hüquqi strukturunun müəyyən olunmasında müstəsna rol oynayır.

Haqqında danışdığımız bu qanun son günlərdə öz əhəmiyyətini kifayət qədər artırmışdır. Belə ki, turizmə olan marağın günü-gündən artması, Azərbaycan xarici turistlərin axınının sürətlənməsi turizm haqqında sözügedən qanunvericilik aktlarına əlavə dəyişikliklərin edilməsini, həmçinin də yeni

Perspektiv inkişaf sahələrində iqtisadiyatın sahə quruluşunu təkmilləşdirmək və resursların iqtisadi cəhətdən dövriyyəyə cəlb etmək məqsədilə bəzi sahələrə investisiya qoyuluşu da yüksək qiymətləndirilir. İnvestisiya mənbəyi kimi də müasir vəziyyətdə dövlət büdcəsindən də ayrılan vəsaitlər, həmçinin əhalinin

xərcləri də rol oynayır. Turizm sahəsinin növləri, onun formaları, motivləri iqtisadi cəhətdən inkişafın xarakterini müəyyənləşdirir.

Ölkəmizdə 1996-cı ildən bəri başlayan iqtisadi artım və inkişaf templəri, həmçinin ümumi daxili məhsulun da hər il müntəzəm olaraq artması, uyğun sənaye potensialının, habelə kənd təsərrüfatında da struktur dəyişmələri turizmin bütün regionlarda inkişafına stimül yaradır.

“Azərbaycan Respublikasında ixtisaslaşmış turizm sənayesinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi” – də qeyd olunmuş turizm sektorunun daha da inkişafı üçün ölkədə daha əlverişli mühitin formalaşdırılması məqsədilə beş əsas mexanizm Azərbaycanın həm qlobal, həm də regional turizm bazarında daha da böyük paya sahib olması məqsədilə üçün əlavə imkanlar da yaradacaqdır. Bu əsas təkan verən mexanizmlər Azərbaycanın Respublikasının turizm sahəsi üzrə prioritetlərinin reallaşdırılması baxımından da əsas olacaqdır:

1. Turizm Şurasının fəaliyyətinin təşkili
  2. Turizm zonası və rekreasiya zonalarının (TRZ) yaradılması
  3. Həm yerli və həm də xarici turistlərə görə turizmdə mövsümlilik problemini də regional səviyyədə aradan götürən turizm xidməti infrastrukturunun daha da inkişafı
  4. Viza rəsmiləşdirilməsi, həmçinin sərhəd-keçid prosedurlarının daha sadələşdirilməsi və sürətləndirilməsi
  5. Hava əlaqəsinin mühüm tələb bazarları ilə daha təkmilləşdirilməsi
- [34]

Ölkəmizdə aqroturizmin inkişafına dəstək, onun sosial-iqtisadi aspektlərinin müəyyən olunması və eləcə də bu sahədə sahibkarlığın inkişafına şəraitin yaradılması vəzifələri Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin əsas vəzifələri sırasındadır. Bu istiqamət üzrə ayrılmış olan investisiya vəsaitləri, dövlət qrantları və digər maliyyə xarakterli vəsaitlərin təhlili, bölüşdürülməsi və öz təyinatına uyğun olaraq istifadə edilməsi mexanizmlərinə nəzarəti məhz Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin müvafiq maliyyə idarələri və yaxud da struktur bölmələri tərəfindən reallaşdırılır.

Bir çox sahələrdə olduğu kimi aqroturizm sahəsində özəl mülkiyyət aparıcı həlqədir. Sahibkarlıq fəaliyyəti əsas rol oynayır. Sahibkarlıq formaları turizm sahəsinin mülkiyyətinə görə formalaşır. Dövlət sahibkarlıq sektorunu stimullaşdırır. Maliyyə, kredit və vergi mexanizmi ilə onların inkişafına zəmin yaradır.

Turizmin inkişafı sahəsində sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi sahəsində dövlət dəstəyinin həyata keçirilməsi, turizmin inkişafına stimül verməklə yanaşı, eyni zamanda da iqtisadiyyatın canlanmasına, sahibkarlıq fəaliyyətinin daha geniş vüsət almasına da şərait yaratmış olur. Bu baxımdan da belə bir qənaətə gələ bilərik ki, turizmin inkişafı səviyyəsində dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsi iqtisadi artıma təsir etməklə, bu sahədə məhsuldarlığın səviyyəsinin yüksəldilməsinə də mühim təsir göstərmiş olur. Bu baxımdan da qarşıda duran əsas vəzifələr olaraq regionlarda turizmin inkişafına şərait yaratmaq, sahibkarlıq fəaliyyətinə olan marağın artırılmasını təmin etməkdən ibarətdir. Hətta bununla əlaqədar ölkə rəhbərliyi tərəfindən bir neçə dövlət proqramının işlənilib hazırlanması da mühim əhəmiyyət kəsb edən əsas məsələlərdən biridir. Belə ki, 2003-cü ildə “Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında”, 2004-cü ildə isə “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” haqqında ölkə Prezidentinin fərmanları da ölkə iqtisadiyyatının, həmçinin turizm sektorunun inkişafı istiqamətində mühüm addımlar atılmış oldu. Hazırda ölkədə aqroturizm yüksələn xətt istiqamətində inkişaf edir.

“2009-2018-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında kurortların inkişafı üzrə Dövlət Proqramı” Respublikada yaxın dövrlərdə turizm-kurort sahələrinin planlı şəkildə inkişaf etdirilməsinə və ondan daha səmərəli istifadəsinə geniş zəmin yaradır.

Digər bir dövlət proqramı isə Strateji Yol Xəritəsi ilə əlaqədardır. Belə ki, Prezidentimizin 6 dekabr 2016-cı il də verdiyi Fərmanla ilə təsdiq edilmiş Strateji Yol Xəritəsi ölkə hüdudları daxilində turizmin mövcud vəziyyətinin təhlil olunması, bu sahədə həyata keçirilməli olan zəruri tədbirlər planının işlənilib

hazırlanması, turizmin inkişafına şərait yarada biləcək sahibkarlıq fəaliyyətinə dövlət dəstəyinin verilməsi, eləcə də ayrı-ayrı regionlarda turizm potensialının düzgün qiymətləndirilməsi və bu regionlarda turizm fəaliyyəti üzrə sahibkarlıq fəaliyyətinə şərait yaradacaq infrastrukturanın mövcud vəziyyəti əhatəli təhlil olunmuşdur. Bu baxımdan da haqqında danışdığımız Strateji yol Xəritəsi kifayət qədər aktual məsələdir və bu Xəritədə verilmiş, təhlil edilmiş məsələlərə kompleks yanaşılması Azərbaycan iqtisadiyyatında turizm sahəsi üzrə sahibkarlıq fəaliyyətinin davamlı, dayanıqlı və uzunmüddətli dövrdə fəaliyyətdə olmasının təmin edəcəkdir.

3.3. Aqrourizmin inkişaf perspektivləri və sosial inkişaf

Müasir iqtisadi sistem bazarda rəqabət qabiliyyətinin formalaşmağını tələb edir. Bu baxımdan da turizm bazarı istisnalıq təşkil etmir. Azərbaycanda son dövrlərdə turizm sahəsində həyata keçirilmiş islahatlar artıq Azərbaycanın da turizm bazarında özünə hakim yer tutmasını tələb edir. Lakin mövcud vəziyyət bir o qədər də ürəkaçan deyildir. Belə ki, son dövrlərdə uğurlu islahatlar həyata keçirilsə də. Tələb olunan müştəri kütləsinin yığılmağı sahəsində dövlətimiz müəyyən çətinliklər yaşamaqdadır. Söz yox ki, ötən illərlə müqayisədə Azərbaycana gələn turistlərin sayında nəzərəcarpacaq yüksəlişlərin olduğunu şahidiyik. Lakin qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq naminə ölkəyə xarici turistlərin axınını tənzimləmək. onların mütəmadiliyinin təmin olunması əsas müzakirə mövzusunə çevrilməli olan proseslərdəndir.

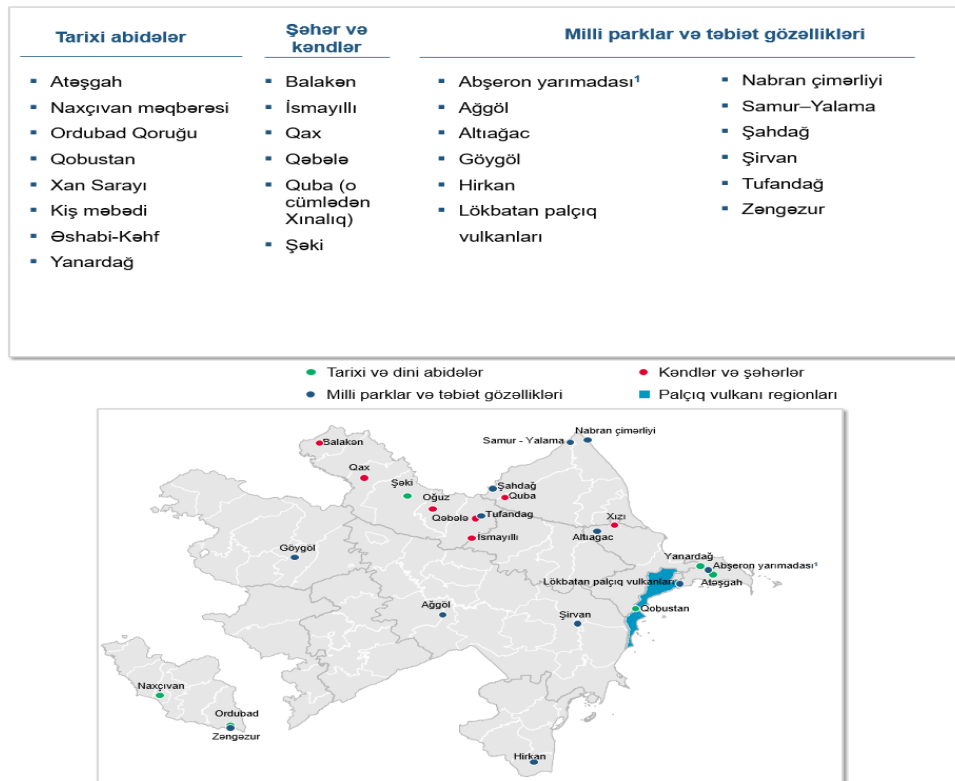
Əvvəlki paraqraflarda turizm növləri haqqında əhatəli təhlillər verilmişdir. Bu paraqrafda isə aqraturizmin inkişafının əsas perspektivləri ətrafında əhatəli təhlillər veriləcəkdir.

Məlum olduğu kimi son dövrlərdə dünya turizm bazarında kifayət qədər canlanma mövcuddur və bu canlanmanın əsasında isə bəzi turizm növlərinin aktiv rola malik olması və turizm bazarında açıq dominantlıq etməsi ilə əlaqələndirmək olar. Belə ki, son dövrlərdə xüsusilə fərqlənən turizm növləri içərisində ekoturizmi xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, bu turizm növü öz xarakterik xüsusiyyətləri və turist sayı baxımından artıq digər turizm növlərini geridə qoymağdadır. Həmçinin də bu turizm növünün fəaliyyətində ekoloji olaraq dövlətin təhlükəsizliyinin təmin olunması prosesi həyata keçirilir ki, bu da son nəticədə ölkənin iqtisadi və sosial maraqlarının uzlaşması ilə nəticələnir.

Azərbaycanda turizmin inkişafı sahəsində həyata keçirilən əsas tədbirlər və ya dövlət proqramları içərisində mühim əhəmiyyət kəsb edən əsas dövlət proqramı qeyd etdiyimiz kimi Strateji Yol Xəritəsidir. Strateji Yol Xəritəsində Azərbaycanda 2020-ci ilədək dövrü əhatə edən müddətdə Azərbaycanda həyata keçirilməsi zəruri olan və xüsusi əhəmiyyət kəsb edən tədbirlər verilmişdir.

Strateji yol xəritəsində əksini tapan strateji hədəflərdən biri də yerli və regional olan turistlər üçün də regional turizmin bütün növlərinin inkişaf etdirilməsidir. Burada davamlı turizm potensialının da gücləndirilməsi (ekoturizm və kənd turizmi) prioritet istiqamət kimi göstərilmiş, müəyyən əsaslanmalar aparılaraq qarşıya məqsədlər qoyulmuşdur:

Ölkəmizdə meşələr, çaylar, dağlar, bulaqlar da, şlalələr də, dəniz də, qoruqlar da, milli parklar da, həmçinin palçıq vulkanları, habelə cəlbedici kənd əraziləri, özünəməxsus adət və ənənələri və onun kulinariyası kimi çox zəngin turizm resursları mövcuddur ki, bu da ölkəni gələn turistlər üçün daha cəlbedici turizm və istirahət məkanına çevirməyə nail olur (şəkil 3). Xüsusilə də ölkə ərazisində yerləşən unikal təbii fenomen hesab olan palçıq vulkanları bütün dünyadakı palçıq vulkanlarının böyük bir hissəsini təşkil edir və Azərbaycan Respublikası dünya üzrə bu tərz göstərici ilə çox cəlbedici məkanlara malik cəmi 20 ölkədən biri hesab olunur. [34]

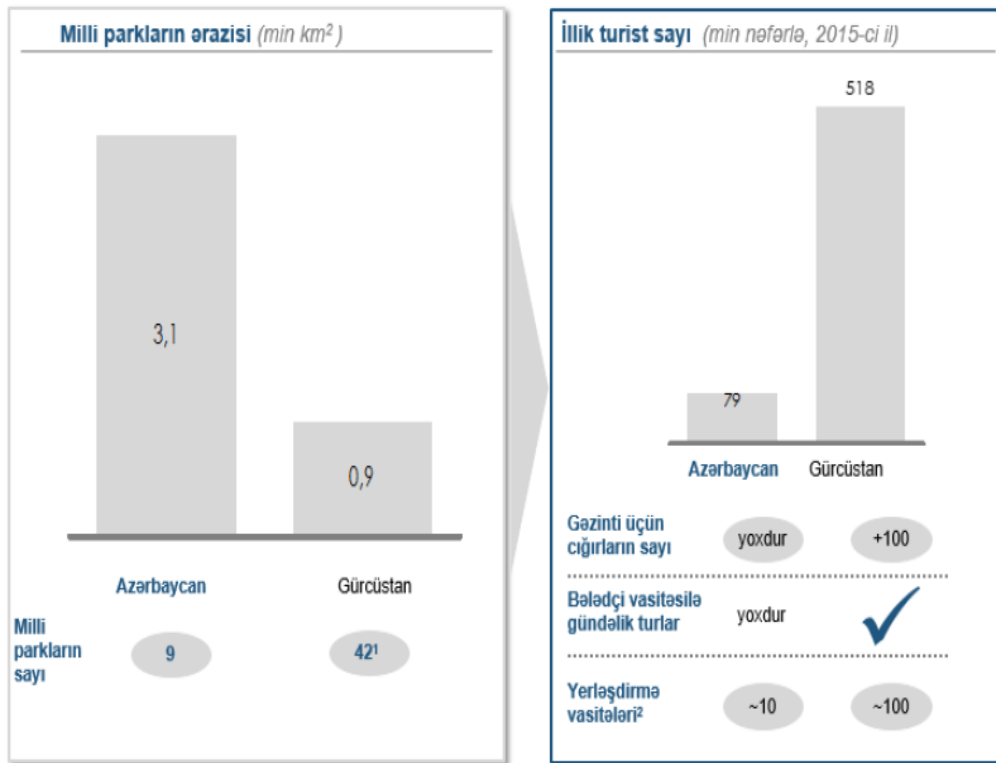

Şəkil 3.1. Azərbaycan Respublikasının xəritəsi və ölkə ərazisində yerləşən əsas turizm bölgələri

Mənbə: Azərbaycan Respublikasında ixtisaslaşmış turizm sənayesinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi

Bununla brabər qeyd edək ki, Azərbaycanda mövcud olan milli parkların sayı artmışdır. Respublikamız milli parklarla zəngin olsa belə, Gürcüstanın ekoloji turizm növü müqayisə olunmayacaq səviyyədə çox turist ora cəlb edir. (şəkil 4). Dövlət statistika göstəricilərə istinadən, 2015-ci ildə Gürcüstan Respublikasında 0,9 milyon kvadratkilometr olan milli park hissəsinə 518000 turist gəldiyi halda, Azərbaycan Respublikasının 3,1 milyon kvadratkilometr olan milli park ərazisinə cəmi 75024 nəfərə qədər ziyarətçi gəlmişdir.[34] Bu fərq isə, Azərbaycan və Gürcüstan respublikaları arasında olan turizm xidmət sahələri infrastrukturunun fərqli səviyyəsi olması səbəbilədir. Lakin, bunabaxmayaraq, Gürcüstanın milli parklarına da səfər edən ziyarətçilərin sayı Azərbaycanın daha geniş milli park ərazisində daha da güclü potensialın olduğunu qeyd etmək olar. Milli park bölgələrində, habelə, meşə və çaylarda da ziyarətçilərin gəzintisi səbəbilə ekskursiyalar da təşkil etmək mümkündür.

1. Rəsmi və idarə olunan təbii qoruq və parklar daxil olmaqla

2. Milli parklara yaxın olan (10 km-dən az məsafədə) yerləşdirmə vasitələri nəzərdən keçirilib (Azərbaycan üçün xizək kurortları istisna olmaqla)

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, Gürcüstanın Qorunan Ərazilər Dövlət Agentliyi

Şəkil 3.2. Azərbaycan və Gürcüstan respublikalarında milli parkların olduğu ərazisinə və qəbul edilən ziyarətçi sayına görə müqayisəli təhlil

Bütün bunlarla yanaşı, dünya turizmdə aqroturizm müxtəlif olan turizm növləri içərisində mühüm yerlərdən birini tutur. Yəni ki, iri şəhərlərdən uzaqlaşmış nisbətən sakit yaşıl guşədə istirahət etməyi daha üstün tutan insanlar da bu mühitin həm fiziki, həm də psixoloji bərpaedici təsirlərindən də faydalana bilər. Hazırda ölkəmizin fərqli-fərqli bölgələrində, habelə kəndlərində ziyarətçilərə yerləşdirmə vasitələri və onların qidalanma növləri üzrə müxtəlif cür xidmətlər göstərsə də belə, bu xidmətlər arzuolunan səviyyədə deyildir. Yəni ki, kənd bölgələrində yaşayan ev sahiblərinə də turizm vərdişlərinin aşılması da kənd ərazilərində olan əhalinin sayının getdikcə artırılmasına, kənd turizmi üzrə xidmət infrastrukturunun daha da gücləndirilməsinə, həmçinin kənd evlərində turizm sahəsinin xidməti səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasına və turizmin alternativ növlərinin, bir o qədər də regionların iqtisadi cəhətdən inkişafına yardımçı hesab olan amillərdəndir.

Aqroturizmi inkişaf etdirməklə həm fərdi sahibkarlıq vərdişlərinin aşılmasına, həm kənd yerlərində olan kommunal xidmətlərin inkişafına, həm əhalinin, əsasən də qadınların məşğulluğunun daha da artırılmasına nail olmaq mümkün hesab edilir və bu məqsədlə də davamlı turizm potensialından da istifadə ilə bağlı müəyyən məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirilməsi nəzərdə tutulub.

Bu sahədə görülməli tədbirlər aşağıdakılardan ibarətdir :

1. Azərbaycan Respublikasının ekoloji turizm potensialının geniş tədqiqi və milli parklarda olan müxtəlif turizm fəaliyyətlərinin təşkil olunması

2. Azərbaycan Respublikasında kənd turizminin daha da inkişaf etdirilməsi – Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi aqroturizmin inkişafı üzrə tədbirlər planı hazırlayacaq və tədbirlər planına əsasən, həm kəndlərdə mövcud olan ənənələrin bəzilərinin təbliğatının aparılmasına (çörəkbişirmə, xalçaçılıq və s.) faydalı olması üçün qısamüddətli kurslar da təşkil ediləcək, habelə ixtisaslaşmış kənd təsərrüfatı məhsullarının da brendləşdirilməsi üzrə işlər həyata keçiriləcəkdir. Əgər ehtiyac yaranarsa, bu zaman bu prosesə yerli, həmçinin xarici ekspertlərin də cəlb olunması halı da mümkündür. Ziyarətçilərin yerləşdirilməsi səbəbilə müvafiq kənd evlərinin müəyyən edilməsi sahəsində və həmin o kənd evlərində geniş şəkildə təmir-bərpa işlərinin görülməsi, kənd icmalarına ziyarət edən turistlərin

qəbulu və onlara xidmətlərin təşkili səbəbilə təlimlərin keçirilməsi, habelə həmin kəndlərin əhalisinə vergi ödəmək vərdişlərinin formalaşdırılması məqsədilə maarifləndirmə işinin də aparılması səbəbilə dəstək tədbirləri görülməkdir. Kənd bölgələrində minimum tələblərin də təmin olunması səbəbilə standart hazırlanacaqdır.

3. Şamaxı rayonunda Safari Parkının yaradılması və onun təşviqi

Nəzərdə tutulan işlərin yerinə yetirilməsi nəticəsində ilk növbədə də kənd evi sakinləri və turistlər, həmçinin layihənin sürətlə reallaşdırılması ilə də daha da geniş auditoriya kütləsinə malik olan, habelə turistlərə birbaşa turistik xidmət edən (bələdçilik, ov və s.) başqa kənd əhalisi turistlərin ehtiyaclarını daha yaxşı ödəmək üçün ərzaq, həmçinin suvenir hazırlayan digər xidmət sahələri də faydalanacaqlar. Bölgə sakinləri arasında sahibkarlıq vərdişlərinin daha da artması ilə onların daha aktiv yaşayış tərzinə keçməsi və onların fəaliyyəti nəticəsində kəndlərdə olan infrastrukturun yaxşılaşdırılması, sakinlər üçün daimi yeni iş yerlərinin yaradılması ilə məşğulluğun artması müşahidə ediləcək ki, bu da ki öz növbəsində, həm kəndlərdə rifah səviyyəsinin daha da yaxşılaşmasına, həmçinin, biznes vərdişlərinin daha da formalaşmasına və əhalinin sosial vəziyyətinin yüksəlməsinə gətirib çıxaracaqdır. Bütün bunlarla yanaşı, hər bir şəhər yaxud rayon barədə yerli habelə, xarici turistlərdə müsbət rəy formalaşdırılması barədə tədbirlər görülməkdir. Yerli əhalinin turizm fəaliyyətindən faydalanması təmin olunacaq, ətraf mühitin qorunmasına nəzərdə tutulan yeni turizm məhsulları yaradılacaqdır.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Son dövrlərdə dünya ölkələrinin sürətli inkişafı ölkələrarası rəqabətə səbəb olmuşdur. Bəzi ölkələr iqtisadi inkişafı sırf olaraq təbii resursların çıxarılmasında, həmin resursların xammal kimi ixracında və ya həmin resurslardan əmtəələr istehsal edərək daha baha qiymətə xarici ölkələrə satmasında görür. Lakin bununla yanaşı, inkişaf etmiş ölkələrin mövcud praktikasını onu deməyə imkan verir ki, sabit iqtisadi-inkişafa nail olmaq üçün heç də təbii resurs amilindən istifadə həmişə gözlənilən nəticəni vermir. Çünki təbii resurs amili tükənən xarakter daşdığına görə bir müddət sonra həmin dövlətlərin digər dövlətlərdən asılılığı yarana bilər. Təbii resursuna güvənən dövlətlər içərisində daha çox neft ixrac edən ölkələr mövcud iqtisadi vəziyyətdə daha çox gəlir əldə etmək imkanına malikdirlər. Lakin dünya ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, qeyri-neft sahələrinə investisiya qoyuluşu və bu sahələrin həmin investisiya nəticəsində inkişaf etdirilməsi daha böyük iqtisadi səmərə verə bilər.

Qeyri-neft sahələri içərisində xüsusi çəkiyə malik olan sahələrdən biri də turizm sahəsidir. Turizm dedikdə, insanların gəzmək, görmək və istirahət etmək məqsədilə bir yerdən digərinə hərəkəti prosesi başa düşülür. Lakin turizm ifadəsinə bu qədər sadə yanaşmaq turizmin potensial inkişaf istiqamətlərinin qarşısını alan ən aktual məsələlərdən birinə çevrilmişdir. Turizm insanların kommersiya məqsədi daşımamaq şərti ilə sağlamlaşdırma, tanış olma, istirahət, idraki, idman, dini və iş-peşə məqsədilə daimi yaşadıqları ərazini tərk edərək digər ərazilərə müvəqqəti getmələri prosesidir. Onu da qeyd edək ki, son 20-25 ilin statistik göstəricilərinə nəzər salsaq görərik ki, turizm artıq insanları zəruri tələbatına çevrilmişdir.

Bu gün Azərbaycanda turizmin bu və digər turizm növləri ilə yanaşı, aqroturizmin inkişafı üçün münbit şərait mövcuddur. Amma bu sahənin inkişaf tempi hələlik digərlərindən zəifdir. Ölkəmizdə aqroturizmi inkişaf etdirmək üçün bu sahədə dünya təcrübəsinin öyrənilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Dünya təcrübəsi göstərir ki, aqroturizm yerli icmaların, kənd və rayonların, bütünlükdə ölkənin davamlı sosial-iqtisadi və mədəni inkişafında önəmli rol oynayır. Bu

turizm növünün digərlərdən fərqi ondan ibarətdir ki, turist üçün vacib olan bütün ehtiyatlar kənddə axtarılır. Mənzərəli ərazilərdə xüsusi turist mərkəzləri yaradılır.

Rusiya turist biznesində belə mərkəzləri “VIP-kənd” adlandırırlar. Burada turistə tam xidmət paketi (rahatlığı, qidalanma rejimi, mədəni-əyləncəli proqramlar və s. ilə “5 ulduz”lu mehmanxana xidmətinə yaxın xüsusi otaqlar) təqdim edilir.

Malayziyada isə aqroturizm konsepsiyası dövlət səviyyəsində kənd təsərrüfatının inkişafı, kənd təsərrüfatı parklarının yaradılması ilə bərabər həyata keçirilir. Ölkə üzrə belə parkların bir hissəsi fermer birliklərinin tabeliyində fəaliyyət göstərir.

Aqroturizmdə turistlərin yerləşdirilməsi üçün dünyada fərqli modellərdən istifadə olunur. Məsələn, İtaliyada əsasən aqroturistlərin fermada və həyətyanı sahələrdə ayrıca otaqda, kənd mehmanxanasında, xüsusi kənd evlərində, tarixi binalarda yerləşdirilməsi təcrübəsinə üstünlük verirlər. Qidalanma isə hər bir rayonun xüsusiyyətlərindən asılı olaraq yerli xarakterli olur. Bu ölkədə əksər aqrotəsərrüfatlar 2-3 “çiçəkli” (“ulduzlu”) olur. Belə yerlərdə bir gecə qalmaq 13-35 ABŞ dolları arasında dəyişir. Regionlar üzrə bu məbləğ dəyişə də bilər.

İngilisdilli ölkələrdə - Böyük Britaniya, ABŞ, Kanada, Avstraliya, Yeni Zelandiya və Skandinaviya ölkələrində aqroturistlərin qonaq evlərində, pansionatlarda, kiçik həcmli B&B (“Bed and Breakfast” - “gecə yatmaq və səhər yeməyi”) evlərdə yerləşdirilməsinə üstünlük verirlər. Belə yerlər kəndlərdə təbiətin qoynunda olur.

Almaniyada da aqroturizm kənd yerlərində davamlı inkişaf konsepsiyası prinsipləri çərçivəsində inkişaf edir. Burada aqroturizim sosial-mədəni baxımdan çox məsuliyyətli sahə sayılır. Ona görə ki, kəndin simasının saxlanılmasında, təbiətin, mədəniyyət və adət-ənənələrin qorunmasında, kəndin iqtisadiyyatının dirçəldilməsində aqroturizm mühüm yer tutur.

Bəzi ölkələrin turizm sənayesində (məsələn, İspaniyada) aqroturizm və ekoturizm anlayışlarına praktik olaraq sinonim kimi baxırlar. Digər ölkələrdə kənd və ekoloji turizmdə bir tip turizm xidmət paketi olur (İtaliyada “Təbiət və sağlamlıq” xidmət paketi). Digər tərəfdən bir sıra ölkələrdə aqroturizm

xidmətlərinə “ekoloji” olmayan məhsullar da daxil olur. Hərçənd aqroturizm xidmət paketinə ovçuluq, balıq, kəpənək ovu daxil olarsa onda onu, heç də ekoturizm adlandırmaq olmaz. Bəzi Afrika ölkələrində, Macarıstanda, Polşa və Avropada aqroturizmdə ovçuluq və balıqçılığa yer verilir. Xarici turistlər üçün belə paket xidməti xüsusilə cəlbedicidir.

Göründüyü kimi, dünyada mükəmməl və vahid aqroturizm konsepsiyası yoxdur. Amma fakt odur ki, Avropada turizm sənayesi 30 ildən artıqdır ki, sürətlə inkişaf etməkdədir. Halbuki vaxtilə Avropa ölkələrində aqroturizmin rolunu o qədər də yüksək qiymətləndirmirdilər. Hətta İtaliya, Fransa kimi ölkələrdə qorxurdular ki, kənd yerlərində aqrobizneslə məşğuliyyət kənd təsərrüfatının inkişafına mane olacaq və kəndlilər məhsul istehsalından uzaqlaşacaqlar. Amma bu heç də belə olmadı. Əksinə, aqroturizmlə məşğuliyyət kənd təsərrüfatının inkişafına təkan verdi. Yəni fermerlər nümunəvi kənd təsərrüfatı müəssisələri yaradaraq, əldə etdikləri yüksək nəticələri və bioloji təmiz məhsulları insanlara nümayiş etdirməklə aqroturizm sənayesi yaratdılar. Əldə olunan nailiyyətlər bir çox Avropa ölkələrini aqroturizmin inkişafına sərmayə qoyulmasına təkan verir.

Odur ki, təsadüfə deyildir ki, ötən əsrin 80-ci illərindən xüsusi ilə Qərbi Avropa ölkələrində aqroturizm sürətlə inkişaf etməyə başladı. Kəndin infrastrukturunun yaxşılaşdırılmasına və xüsusi ilə kənd yollarının tikintisinə dövlətin dəstəyi artdı. Aqroturizmin inkişafından gəlirlərlə kənd təsərrüfatında yeniləşmə aparıldı və əlavə əldə olunan vəsaitlə kəndlərdə yeni istiqamətli iş yerlərinin yaradılmasına yönəldildi.

Qeyd etdiyimiz kimi, aqroturizmdə turistlərə müxtəlif modelli xidmət paketləri təklif olunur. Bu xidmət paketləri bir-biri ilə əvəz oluna bilər. Buna SSS ("Sea - Sun - Sand" - "Dəniz - Günəş - Çimərlik") modelinin LLL ("Lore - Landscape - Leisure" - "Bilik - Landşaft - Asudə vaxt") modelinə dəyişdirilməsini misal kimi göstərə bilərik. Bəzən də aqroturizmdə fərdi paketlərə də üstünlük verilir. Buradan belə nəticə çıxarmaq olar ki, aqroturizm effektiv mikroiqisadi modelə malikdir. Bu gün aqroturizmin geniş inkişaf etdiyi ölkələrdən biri də Yunanıstandır. Bu ölkədə əhəlinin təxminən 20%-i aqro və ekoturizmlə məşğul

olur. Yunanıstanın bu sahədə uğurunu gören digər ölkələr (Macarıstan, Polşa, Bolqarıstan, Baltıqyanı ölkələr) də aqroturizmi təşviq etməyə başladılar. Bunun üçün xüsusi dövlət proqramları hazırlandı və vahid idarəetmə üçün elektron baza tərtib edildi.

Qeyd etmək lazımdır ki, aqroturizmin inkişafında yerli hakimiyyətin (bələdiyyələr, yerli icra orqanlarının) müstəsna rolu var. Ona görə ki, yerlərdə aqroturizmin inkişafı üçün həvəsləndirici tədbirlərin və müxtəlif normativ sənədlərin qəbul edilməsi məhz onlardan asılıdır. Misal üçün, İtaliyada müxtəlif əyalətlərdə aqroturizmin inkişafı üçün əvvəllər yerli hakimiyyət, sonra isə mərkəzi hökumət qanunlar qəbul edib. Nəticədə İtaliyanın cənubunda iqtisadi cəhətdən zəif inkişaf etmiş rayonlarda (Kalabri, Sicilya, Sardiniya və s.) aqroturizm üçün infrastruktur inkişaf etdirildi.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycan vətəndaşlarının hələlik bu sahəyə marağı zəifdir. Aqroturizmlə məşğul olan firmalar az saydadır. Bu hal keçmiş sovet ölkələrinin çoxuna xasdır. Halbuki bu Azərbaycanda bu sahənin inkişafı üçün kifayət qədər təbiət və təsərrüfat resursları mövcuddur. Odur ki, xarici təcrübələri nəzərə alaraq ölkəmizdə də aqroturizmin inkişafına diqqəti artırmaq gərəkdir. Bunun üçün zəruri infrastruktur, qroturist təsərrüfatının inkişafı üçün idarəetmə mərkəzi, turagentlər üçün mərkəzi və regional səviyyədə məlumat bazası yaradılmalıdır. Bununla da yerli əhalinin əmək təcrübələrinin təbliğinə, kустar təsərrüfat mallarının turistlərə satılmasına, tarixi abidələrə tanışlığa imkan yaratmaqla yanaşı, kəndlərin inkişafına, kənd əhalisinin gəlirlərinin daha da artmasına nail olmaq olar.

Gələcək illərdə Azərbaycan Respublikasında brendinq və marketinq kimi tədbirlərinin həyata keçirilməsi, həm hava həm quru yolları əlaqələrinin daha da inkişafı, infrastrukturun daha da yaxşılaşdırılması, turizm sahə mərkəzlərinin və onların fəaliyyət göstərməsi, habelə sahibkarlıq fəaliyyətinin daha genişləndirilməsi və bu sahədə nailiyyətlər əldə edilmiş olacaqdır. Turizmin prioritetlər içərisində tarazlı inkişafın daha yaxşı təmin olunması ən əsas

məqsəddir. Tarazlı inkişaf olunma yanaşması da Bakının potensialının artırılmasına regionlar üzrə də turizm sahəsinə investisiya qoyuluşuna da səbəb olacaqdır.

Bu isə Azərbaycanda beynəlxalq turizm sahəsini genişləndirməyə və onun ümumi daxili məhsulda payını daha da artırmağa şərait yaradacaqdır. Ona görə də bu istiqamətdə qoyulan məqsədlərə nail olmaq səbəbindən prioritet olaraq qəbul edilən regionlarda brendinq, marketinq kimi tədbirlərini həyata keçirmək səbəbilə Milli Turizm Təbliğat Bürosunun da nəzdində şəhər büroları da təsis ediləcəkdir. Bu bürolar daha çox yerli, habelə xarici turistlərin cəlbi üçün və onların Azərbaycana səfər tezliyinin artırılmasına imkan yaratmaqdır.

Aqroturizm sektoru infrastruktur cəhətdən inkişaf etdikcə, yerli xidmətlərə də daha geniş şəkildə diqqət yönəldiləcəkdir. Bəzi hallarda yerli kommersiya şirkətləri də əsas biznes fəaliyyətindən də əlavə, rekreasiya, habelə əyləncə obyektləri kimi daha geniş turizm sahəsi xidmətləri təklif edən bir turizm konqlomeratları formalaşacaqdır. Bu sektorda yerli iştirakın daha da güclənməsi regional turizmin artımına da ciddi təsir etməklə yanaşı, həmçinin Azərbaycanda xidmətlərin keyfiyyətinə, onların rəqabətqabiliyyətliliyinə böyük töhfə verəcəkdir. Bu töhfə isə öz növbəsində, ölkənin turizm sahəsi agentliklərinin beynəlxalq standartları səviyyəsinə qalxmasına, ölkədən kənar, əsasən də Qafqaz, Orta Şərq, habelə Şərqi Avropada da tanınmasına müsbət təsir edəcəkdir.

Gələcək dövrlərdə Azərbaycan artıq həm sağlamlıq, həm qış, həm mədəni, həm də ekoturizm kimi çox sayda ixtisaslaşmış turizm növləri arasında müəyyən qədər tanınmış olacaqdır. Bütün bunlardan başqa, milli parkların da, görməli və dini yerlərin də dünya miqyasında daha çox tanınmasına, habelə Azərbaycanın xarici və yerli olan turistləri arasında tanınmış, nüfuzlu turizm mərkəzinə çevrilməsinə də ciddi səy göstəriləcəkdir. Məhz, Şimaldən qərbə doğru istiqamtlənən “Böyük İpək Yolu”, həmçinin digər mədəni marşrutlar da Azərbaycan Respublikasının mədəni irsini özündə əks etdirən qədim tarixə malik əraziləri əhatə etməklə, nüfuzlu ekoturizm mərkəzi olacaqdır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı

1. “Turizm haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı şəhəri. 4 iyun 1999-cu il. №674 IQ
2. “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı” Dövlət Proqramı
3. “Azərbaycan Respublikasında 2010-2014-cü illərdə turizmin inkişafına dair” Dövlət Proqramı
4. “Azərbaycan Respublikasında 2014-2018-ci illərdə turizmin inkişafına dair” Dövlət Proqramı
5. “2009-2018-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında kurortların inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”
6. “Azərbaycan Respublikasında 2002-2005-ci illərdə turizmin inkişafına dair Dövlət Proqramı”
7. “Turizmin Əsasları” - Soltanova H.B. və Hüseynova Ş.H. Bakı -2007 Mütərcim nəşriyyatı .
8. “Azərbaycanda Turizmin inkişaf problemləri “ - F.İ.Qurbanov , Bakı -2007 Adiloğlu nəşriyyatı .
9. Ə.Q.Əlirzayev. “Turizmin iqtisadiyyatı və idarə edilməsi” 2010
- 10.İ.Hüseynov, N.Əfəndiyeva. “Turizmin əsasları” 2007
- 11.Bilalov B.Ə. Turizmin menecmenti. 2005
- 12.İlqar Hüseynov, Nigar Əfəndiyeva. “Turizmin əsasları” Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət universitetinin dərslisi. Bakı-2007
- 13.Əlirzayev Ə.Q. Aslanova S. İ.”Turizmin inkişafının sosial iqtisadi problemləri” Bakı 2006
- 14.Bilalov B.Ə. “Turizm fəaliyyətinin tənzimlənməsi”Bakı-2002
- 15.Барчукова М.С. Международное сотрудничество государств в области туризма. М., Международные отношения, 2001
- 16.Борисов К.Г. Международный туризм и право. Учебное пособие. М., Ичд-во «НИМГЪ», 1999

- 17.Соколов 10.Н. Международный туршизм и его правовое регулирование. М. Ичд-во УДН, 2002
- 18.Иванов А.И. Правовое регулирование международных туристских отношений. Автореф. юрид. наук. М., 1998
- 19.Монтанер Монтехано Х. Структура туристического рынка. Учеб, пособие. Перевод с испан. Смоленск, Пчд-во СГУ, 2007
- 20.Charles R.Goeldner. "Tourism: Principles, Practices, Philosophies. Hardcover. 2012
- 21.Alain de Botton. "The art of Travel". Paperback. 2010
- 22.Clare A.Gunn. "Tourism Planning: Basics, Concepts, Cases" Paperback. 14th edition. 2014
- 23.Philip T. Kotler. James Makens. "Marketing for Hospitality and Tourism" 7th Edition. 2013
- 24.Susan Tarr. "Tourism Investment and Finance". 6th Edition. paperback. 2011
- 25.Richard Shapley. "Sources of finance and investment option in tourism". 12nd Edition. Paperback. 2016
- 26.<http://mkt.unwto.org/en/barometer> Ümumdünya Turizm Təşkilatının saytı
- 27.Turizm. <https://az.wikipedia.org/wiki/Turizm>
- 28.Azərbaycanda turizm.
https://az.wikipedia.org/wiki/Az%C9%99rbaycanda_turizm
- 29.Mədəni turizm.
https://az.wikipedia.org/wiki/M%C9%99d%C9%99ni_turizm
<https://www.slideshare.net/artistramakrishna/ugc-nettourismch-10-tourism-finance-mgt>
30. Global Tourism.
https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/2151/InvestmentWorkbook_4%5B2%5D.pdf

31. Tourism destination management.

https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/2151/InvestmentWorkbook_4%5B2%5D.pdf

32.Mənbə:www.stat.gov.az.-2016

33.HƏBİBƏ SOLTANOVA. "AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA
TURİZM VƏ ONUN İNKİŞAFI". AzTU-nun mətbəəsi. H.Cavidpr.25.
BAKI 2015.

34.Azərbaycan Respublikasında ixtisaslaşmış turizm sənayesinin inkişafına dair
Strateji Yol Xəritəsi

Резюме

Быстрое развитие стран в последнее время привело к межстрановой конкуренции. Страны с большим количеством экспорта нефти могут зарабатывать больше в нынешней экономической ситуации. Однако опыт стран в мире показывает, что инвестиции в не нефтяные секторы и развитие этих областей с помощью этих инвестиций могут принести большие экономические выгоды.

Одним из направлений в ненефтяном секторе является сектор туризма. Когда говорится о туризме, понимается процесс движения людей от одного места к другому, чтобы гулять, видеть и отдыхать. Развитие агротуризма может сыграть важную роль в социально-экономическом развитии сел, обеспечении рабочих мест для населения и эффективном использовании природного и экономического потенциала территорий. Целью развития сельского туризма является использование природно-географических, социально-экономических и демографических потенциалов, культурно-исторических памятников в регионах, восстановление здоровья и благосостояния населения, увеличение роли деревень в туристической отрасли, в связи с этим привлечение иностранных туристов в регионы и увеличение доходов в этой области.

Summary

The rapid development of countries in recent times has caused inter-country competition. Countries with more oil-exporting countries are able to earn more in the current economic situation. However, experience from countries in the world shows that investing in non-oil fields and developing those areas in that investment can give greater economic benefits.

One of the areas in the non-oil sector is the tourism sector. When it comes to tourism, it is understood the process of moving from one place to another to walk, see, and relax people. The development of agroregulation can play an important role in the socio-economic development of the villages, the provision of jobs for the population, and the efficient use of natural and economic potential of the territories. The aim of rural tourism development is to use natural-geographical, socio-economic and demographic potentials, cultural-historical monuments in the regions, as well as to restore the health and well-being of the population, to increase the role of villages in the tourism industry, to attract foreign tourists to the regions and Increased revenues.